MUZAFFER İLHAN
ERDOST

ÜÇ ŞAİR

NAZIM HİKMET
CEMAL SÜREYA
AHMED ARİF

ONUR
YAYINLARI

İKİNCİ BASKI
EYLÜL 2004
(BİRİNCİ BASKI: NİSAN 1994)

ÜÇ ŞAİR

NAZIM HİKMET ○ CEMAL SÜREYA ○ AHMED ARİF

MUZAFFER İLHAN ERDOST

ŞAHİN MATBAASI
ANKARA
ISBN 975-351-005-5

İÇİ

7 Üç Şair

NAZIM HİKMET
21-50

23 Nazım Hikmet'in Şiirinde Devrim Kavrayışı
23 Militan
25 Devrimler Yumaklaşması
27 Özgürleşme
29 Belgiler. Söylemler
30 Sınıflar
36 Zor / Şiddet
38 Parti
40 Milli Gurur / Ulusal Övünç
43 Baskılama ve Farklı İki Niteliği
45 Emperyalizme ve Faşizme Karşı
47 Bağımlılaşma ve Kurtuluş

CEMAL SÜREYA
51-72

53 Cemal Süreya İçin
54 1 // Sürgün ve Göçebe
58 2 // Sosyalizm
60 3 // Erotizm
63 4 // Ikinci Yeni
66 5 // Ölüm
69 [Soruya]
70 'Papirüs' Düşçüsüyle Buluşma

AHMED ARİF
73-93

75 Mavzerine Şiir Doldurur
75 kale
77 dağ
78 pazar
78 zanaatçı
79 iki tip
79 missurileşmiş kent
80 felsefe gereksinimi
81 zindan
82 öğeler
84 strateji
86 [Ulusal Övünç ve "Anadolu" Şiiri Örneklemesi]
91 Ahmed Arif Üzerine Bir Kitap

MUZAFFER İLHAN ERDOST

Artova'da (Tokat) doğdu. 1932.
Veteriner Fakültesi'ni bitirdi, 1956.
Şiir (1948 →), öykü (1952 →), deneme ve eleştiri (1951 →) ile yazın yaşamının içinde oldu.

Toplumsal sorunlar, Türkiye (Osmanlı dahil) tarihi, tarım, faşizm ve demokrasi konularına daha ağırlıklı eğildi, 1965→.

Açık Oturum Yayınları (1958-60),
Sol Yayınları (Kasım 1965→),
İlhan'ın ölümünden sonra *Onur Yayınları* ([1974] 1980→) sahip ve yönetmeni.

Yayınlanmış kitapları:

"Türkiye Sosyalizmi" ve Sosyalizm, 1969
Türkiye Üzerine Notlar, 1970
İlhan İlhan, 1983
Kapitalizm ve Tarım, 1984
Osmanlı İmparatorluğu'nda Mülkiyet İlişkileri, 1984
Bilim ile Yazın Arasında, 1984
Şemdinli Röportajı, 1987
Demokrasi ve "Demokrasi", 1989
Onu Anlat İşte, Anlatı, 1989
Havada Kalan Güvercin, Şiir, 1990
Ey Karanlık Mavi Güneş, Öykü, 1990
Adam İçin Türevler, Eskiz, 1990
Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme, 1991
Bir Fotoğrafa Altyazı / İki 7 Kasım, 1991
Üç Şair / Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Ahmed Arif, 1994
Kanı Kanla Yıkamak – İnsan Hakları ve Türkiye, 1994
Faşizm ve Türkiye 1977-1980, 1995
Türkiye'nin Yeni-Sevr'e Zorlanması Odağında Üç Sivas, 1996
İkinci Yeni Yazıları, 1997
Küreselleşme ve Osmanlı "Millet" Modeli Makasında Türkiye, 1998
Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye, 1999
Pandora'nın Bir Başka "Kutu"su, 2000
Türkiye'nin Kararan Fotoğrafları, 2003

ÜÇ ŞAİR

Üç şair,
Üçü de yaşamda değil.
Birini görmedim (Nazım Hikmet).
Biriyle fakülte yıllarında arkadaş oldum (Cemal Süreya).
Biri, gece *Ulus*'a gelmiş, "Ben Ahmed Arif, kurban!" demişti (1959 başları olmalı).

○

Birini şiirinden tanıdım. Ortaokul dönemimde (1947 olabilir). *Nazım Hikmet* gazetelerini, İstanbul'dan Artova'ya, Hasan Sever getirmişti (1950 yazı). Eczacılık Fakültesinde öğrenciydi Hasan Sever, Kızılca köylü.

Biri, şiirlerini önce bize okurdu ya da biz okurduk. Sıhhıye'de bir pastanede ya da Siyasalın kantininde. Sonra yayın-

lanırdı. Kimi şiirlerini de ben yayınlamış olmalıyım (*Pazar Postası*'nda).

Birinin ilk okuduğum şiiri, bir derginin ilk yüzündeydi. Ulus Meydanındaki gazete büfesinin camında. Geceydi. Kapalıydı büfe. Caddeyi aydınlatan lambanın ışığında okumuştum: "**Seni sevmek felsefedir kusursuz / İpin kurşunun rağmına**". (*Yeryüzü* müydü dergi?) 1954 olabilir.

○

Biri, bilmedi beni ya da adımı.

Biri, mektup yazdı bana. Artova'ya. Ankara'ya da. Ben de yazdım ona. Sol Yayınlarını çıkarırken bir mektup geldi. Cemal'den/İstanbul'dan. Elle yazılmış bir T imi vardı yuvarlağın içinde. Yani "takse"liydi mektup. Gönderenin parası olmadığı zaman takseli gönderilirdi mektup. Pul parasını alıcı öderdi. Ertesi gün pullu mektubu geldi Cemal'in. Açtım, aynı mektuptu. Elyazısıyla yazılmıştı, ikisi de. Bir sayfanın dörtte-üçü. Bir ya da iki sözcük farklıydı. Nice zaman sonra Cemal bana sordu: Sana bir mektup yazmıştım, Karaköy postanesine gittim, mektubu atmak istedim, bulamadım. Yoksa attım mı dalgınlıkla kutuya diye düşündüm. Mektubu yeniden yazdım. Sonra ikimiz de şu sonuca vardık: Cemal mektubu postane içinde düşürdü. Bulan biri, takse imini koydu ve kutuya attı.

Ahmed Arif'in ayrı iki şiir dosyası var bende. "Otuzüç Kurşun" hariç. Daktilo ile yazılmış. Kimi düzeltmeler var elyazısıyla. Birini Ahmed Arif'in verdiğini anımsıyorum. "Hele sen bir bakıver!" demişti. Ne istediğini de söylememişti. Kimi şiirlerini almamış kitabına. Sonra *Ahmed Arif* kitabında gördüm.

○

Nazım Hikmet'in öldüğünü Şemdinli'de öğrendim. Birkaç gün geç gelen gazetelerin birinde. Birinci sayfada tek sü-

tuna bir haberdi.

Cemal'in ölümü telefonla geldi, sıcağı soğumadan.

Cenazesine gittim. Sinlikte, Arif Damar, benim konuşmamı istedi. Hazırlanmamıştım. Damar ısrar etti. Konuştum. Sonra şöyle düşündüm: Arif Damar, Cemal'in gözlerini benim kapamamı istiyordu. Eski arkadaşının ve Sol Yayınları yönetmeninin. Hazırlığım yok dedim. *Cumhuriyet*'te yayınlananları söyle, o da yeter. İki üç tümceydi *Cumhuriyet*'teki notum. Onlar da yoktu aklımda.

Damar, beni çağırırken konuşmaya, konuşmasını önlemiş de oluyordu kimilerinin. Tam o sırada konuşmak için sini başına gelmiş olanların. Konuştum. Cemalce deyişle, şapkamın altında. Ben bile duymadım kendimi.

Birsen bir kitap verdi imama. Cemal'in yanına (koynuna) konmasını istedi. Sinine yatırılmıştı Cemal, kefeni içinde. Yakınındaydım, görüyordum. (Annem, İsmail Amcama, bir deste elit kağıdı vermişti. İlhan'ın cebinden çıkardığı elit kağıtlarını. Sinine koyması için. Çok severdi dedi, bunlarla gömsünler: **kardeşimi gömdüm la li li / kendimi gömdüm la li li / elit kağıtlarını la li li**".) Cemal'in yanına koyması için işçilerden birine verecek kitabı imam. Uzatıyor da. "Bunu" diyor. Durduruyor Memo imamı. "Hayır! Konmayacak. Başka bir şey de." Buyurgan. İmam dönüş için "Bir yararı olmaz diyor, konsa da olur, konmasa da!" Elinde kitap. Okuyabiliyorum: *Önce Öp Sonra Doğur Beni*. Kitabı geri veriyor Birsen'e. Bir kız acının yaktığı öfkeyle Cemal'in bir şiirini okuyor. Bitiyor okuma. Sessizlik uzuyor. Duruyor herkes. Bir şey bekleniyor gibi. Tek tük ayrılanlar oluyor. Giderek boşalıyor sinlik. Zühal, Memo'yu tanıştırıyor benimle, yeniden. Daha yanındayız sininin. Çiçekler (çelenkler) sinlikte dağınık duruyor. Orda şurda. "Çiçekler?" diyorum Memo'ya. Niçin sininin üstüne konmadı der gibi. Bazı şeyler (düzenlemeler) yapacaklarını söylüyor. İmamla. Ne yapacaklar anlayamıyorum. İmam ile Memo kalıyor sinlikte.

Bir otobüsle geliyoruz. Yanımda Tevfik Akdağ. Konuşarak.

Fahri, Cemal'in öldüğünü söylediği zaman telefonda, bir süre düşünemez oldum. Sonra Cemal'in evine telefon ettim. Belki biri vardır diye. Memo çıktı telefona. "Evet, öldü!" demişti. Donuk bir sesle. "Öldü" değil de, benzer bir sözcük müydü, şimdi çıkaramam.

Ülkü Tamer ve Vecihi Timuroğlu ile gitmiştik İstanbul'a. Ülkü, akşam, Arifin Yerine götürmüştü bizi. İstanbul "enteli" duymamış gibi ölümü. Mezeler sözleri, içkiler sesleri boğuyordu. Ülkü, ilişecek bir yer buldu bize. Kutluyorlardı Refik Durbaş'ı, Cemal yazısı için. Yudumlamaya başladık biz de. Cemal'in cenazesinin kaçırıldığı haberi geldi. Adapazarı'na götürüldüğü de. Timuroğlu telefona gitti. Bizim geldiğimizi haber verdi Zühal'e. Sabah trafik yoğun olur, karşıya, camiye ulaştıramayabilirler diye, Cemal'i Memo'nun akşamdan götürdüğünü söylemiş. Şişli camiindeymiş Cemal(in cenazesi).

Ahmed Arif'in ölümünü ise televizyondan işittim. Ne yapsam diye birkaç kez sordum kendime. Evini de bilmiyordum. Yerini biliyordum da, hiç gitmemiştim. İlhan'ın cenazesine gelmemişti, eve de. Cenazesine gittim. Maltepe camiine. Birbirleriyle görüşür, acıyı ve ölümü söylerler birbirlerine cenazeye gelenler. Ümit Fırat'ın bana baktığını gördüm, başını çevirdiğini de. Beşikçi'yleydi. Sanki aynı şeyi yineledi aynı yerde kümelenmiş kimi tanıdıklar. Kendimi orada yabancı gibi duyumsadım. Yanlış bir yere gelmişim gibi geldi. Tabut arabaya konunca, ben de ayrıldım camiden, sinliğe gitmedim.

○

Nazım için yazmayı zaman zaman düşündüm. Ama bir edebiyat tarihçisi, ya da eleştirmen/meleştirmen gibi değil. Olursa, kendime özgü bir yazı olsun istedim. Gün olur yazarım belki derdim. Edebiyatçılar Derneği "Nazım Hikmet'in Şiirinde Devrim Kavrayışı"nı "bildiri" olarak hazırlamamı isteyince, konuyla çerçevelendim. Doğal ki yöntemim de, an-

cak genel bir yöntem olabilirdi. Zamanla da sınırlanmıştım. On günde yazabildiğimle yetinecektim. Yazı dinlendirilmeden, tortulu, gidiverdi dizgiye. Bu nedenle de kusurları oldukça fazla.

"Beyaz bir karanlıkta mıyız / Siyah bir aydınlıkta mı" diye biten "Değişmeyen" adlı şiirim *Ufuklar*'da Temmuz 1952'de çıkmış. Cemal'le tanıştıktan sonraydı. Bu şiirimi okuduğu zaman, beni otuzbeş yaşlarında biri olarak düşünmüş Cemal. Bunları anımsayınca, Cemal'le, Temmuz 1952'den sonra tanışmış olmalıyım diye düşündüm. Yazın Artova'da olduğuma göre, sonyazda, fakülteler açıldığı zaman.

Veteriner ve Ziraat fakültelerinin girişi güzeldi. Çeşitli ağaçların arasından geçilirdi. Solda iki de tenis kortu vardı. İlkyazdı, ağaçlar çiçekteydi. Çıkıyordum, Ulus'a doğru gidecektim. Dolaşmaya. Baktım, Cemal Süreya geliyor, Sezai Karakoç'la birlikte. "XX. Yüzyıl" mıydı, "20. Asır" mıydı, "Özdemir Asaf" mı çıkarıyordu? Gazete boyunda edebiyat dergisiydi. Orada, benim ve Sezai Karakoç'un şiiri çıkmış, almışlar gazeteyi, paylaşmak için fakülteye gelmişlerdi.

Yazarken, ilk kitabı *Üvercinka*'ya da baktım. İlkin 1958'de yayınlanmış. Benim *Dost*'ta yayınlanan "Güvercin Kayaları" şiirim işe 1956'da. Cemal'in Ankara'ya son gelişlerinden birinde, bizim evde yemek yerken sormuştum, "Güvercin Kayaları" mı önce, *Üvercinka* mı diye. *Üvercinka* önce demişti. Benim "Güvercin Kayaları", Ocak 1956'da yayınlanmış, "Üvercinka" şiirinin altında da yazılış tarihi olarak "1956" var. Ama "Güvercin Kayaları" şiirimi, Cemal Süreya'ya niçin sunmuşum! Gönlüyle aldığı ve kimliğine koymadığı "Süreyya"daki "y"nin birini de atmamış daha. Üstelik "Güvercin Kayaları", kendi yöremden bir yer adı, yani benim türetmem değil. Ama şu kesin: Ne öykü, ne şiir, hiçbirini kimseye sunmamışım. Cemal hariç.

Kitabevinden çıkmamıştık daha, Cemal'in cenazesine gitmek için. Yani Ankara'da İlhanilhan'dayız. Ülkü Tamer, "Muzaffer dedi, seninle bir sayı "Papirüs" yayınlayalım, "Son

Papirüs"ü! Cemal Süreya'nın düşünü gerçekleştirir gibi, olur dedim. Baki Kurtuluş okumuş bir yerde ya da duymuş, telefon etti, baskısını da ben yapayım dedi. Katkım olsun. Toprağında soğutmadan satılan ve satınalınan metaya dönüştürülmekte yarışıldığını görünce Cemal'in, bıraktım.

Şunları da anlatmam gerekiyor: 27 Mayıstan sonra, haftalık *Ülke*'nin yazı müdürlüğünü yaptım. Cemal Süreya, kimi başyazılarını yazdı derginin. "Devrim Kendini Biriktiriyor" başlıklı yazı Cemal'indi. İçerde, Milli Birlik Komitesi'nin, o zamanki sekreteri Orhan Erkanlı'ya her hafta soru soracak ve yanıtlarını yayınlayacaktık. Soruları Cemal hazırladı. Özellikle Amerika ile Türkiye arasında yapılmış ikili anlaşmaların, uygulamada, tek yanlılığını vurgulayan sorulardı bunlar. İlk sayıya yanıtları alınca, Cemal, ikinci sayısının sorularını sormakta daha da açıldı. Çünkü dedi, ne sorarsak, yanıtlıyor bunlar. Sordu da. Yanıtları almaya gittiğim zaman, Orhan Erkanlı, soruları geri verdi bana.

Ergin Günçe, Fakülteyi bitirmişti sanırım. Bir ay kadar çalıştı dergide. Peyami Safa'nın *Ulus*'taki ve daha önce yazdığı gazetelerdeki yazılarını taramasını, gerici ve çelişkili kimliğini aydınlatacak paragraflarını toplamasını istedim Günçe'den. O zaman fotokopi yok, bu tür toplamalar elyazısıyla yapılıyor. Ergin Günçe, on gün kadar kütüphanelerde çalıştı. Geldi. "Erdost dedi, sana bir şey söyleyeceğim. Doğru düşünüyor Peyami Safa." Ben de kendisinden, Peyami Safa'dan seçmeler çıkarmasını istediğimi söyledim. Çıkarmıştı. Bunları Cemal'e verdim. Cemal, bu alıntılardan, iki sayı süren, Peyami Safa portresi çıkardı. Başlığı neydi çıkaramıyorum. Cemal'in ince ve alaylı söylemi, bu yazıda özgünlüğüyle parlıyordu. Son Papirüs'ü çıkarsaydık, bu yazıyı da almak isterdim. Gene *Ülke*'ye, 6-7 Eylül olaylarını yazdı. O günün gazetelerinde 6-7 Eylül olaylarının okura sunuluşu ile bu olayların siyasal iktidarın bir düzenlemesi olduğu sanırım ilk kez burada yazıldı.

Gece dolaşırken Ulus'ta, aynı gazete büfesinin camında, gene bir dergi görecektim: *Papirüs*. "Muzaffer Erdost" imzalı

bir de yazı. Hemen tüm şairlere "nazar boncuğu" dağıtan. Ama ben yazmamıştım. Cemal, *Papirüs*'ü çıkarmadan önce benden yazı istemişti. Ben bir dergi çıkaracağını ciddiye almamıştım. Dergiyi çıkardıktan sonra da yazamadım sanırım. Cemal, senin adına ben yazarım sonra demişti. Büfenin camında görmesem bilmeyecektim. Cemal o günlerde uzak mı durdu, Ankara dışında mıydı bilmiyorum. Ama hiç konuşmadık bunu. Şu da var ki, Cemal nice şairin dostluğunu sağlamıştı benim için.

"Cemal Süreya İçin"i, Cemal Süreya'nın ölümünün birinci yılında Sanat Kurumu'nun düzenlediği toplantı için hazırladım. Daha çok Cemal'i anlatan bir yazı. Şiirlerinin irdelenmesi değil. Bu yazı, bir-iki gün dinlendirilmiş bir yazıydı. Ama bugün gene de iki tümcesini çıkarmayı yeğledim. Biri: Cemal'in bana anlatmadığı bir şeyi, Cemal'in ölümünden sonra, ilkin benim yazmamın doğru olmayacağını (geç de olsa) düşündüm. İkincisi, *Emperyalizm*'in çeviri ücretini biriktirmek, bir kez de olsa Cemal Süreya adına, belki de çocuklara, ödül vermek gibi bir düşüm yarıda kaldığı için.

○

"Mavzerine Şiir Doldurur"u, *Türk Solu* için yazmıştım. Ahmed Arif'in elyazısıyla yazılmış birkaç şiirini masamın üzerine bırakmış, bir sunuş yazısı yazmamı istemişti Mihri Belli. Ahmed Arif'i tanıdığımı bilmiyordu. Şiirini de. Edebiyatçı özelliğimi bildiği için istemişti benim yazmamı.

Bilimsel sosyalizmi olduğu kadar Marx ve marksizmi yeni öğreniyordum/öğreniyorduk. Özellikle kırsal alan, köylülük, aşiret ilişkileri, feodalitenin biçimleri, yeni yeni gündemimize geliyor, "Asya biçimi", "despot devlet" kavramları, tarihi çözümleyen bomba anahtarlar olarak tartışmaların konusu oluyordu. Burjuva bir söylem olan "sivil toplum" da, marksist bir kavram olarak bu günlerde gündeme oturtuluyordu.

Kırsal alan ve toprak mülkiyeti biçimleri (dolayısıyla

üretim ilişkileri) bu konuların kapsamındaydı ve ayrıca kendi içimizde de tartışma konusuydu. Köylü ailesi işletmelerin kapitalist işletme olmadığını biliyordum. Komşuluk ilişkilerine dayalı köy topluluklarının yaygın olduğu İç Anadolu'dan geliyordum. Şemdinli'de aşiret yapısını içinden tanıma olanağı bulmuştum. Ampirik bilgimi, bilimsel olarak açıklamaya, teorik olarak tanımlamaya yeni yeni yöneldiğim dönemimdi. Özellikle "aşiret üyesi" köylü ailesini, hem feodal birimin bir üyesi olması ve hem de küçük köylü işletmelerine sahip olması anlamında "yarı-feodal" olarak nitelemişim. Yanında bir ya da iki ırgat, azap, maraba çalıştıran orta-köylü için böyle bir terim kullanılabilir gene de. Aşiret üyesi olan köylü ailesi de, feodal bir birim içinde olmakla birlikte, rantını ve angaryasını ödediği aşiret reisi karşısında yarı-serf durumunda görünmekle birlikte, varlığını, aşiretin varlığına borçludur. Aşiretinin varlığını, bağımsızlığını koruyarak koruyabilir. O zaman, aşiretinin varlığıyla birlikte aşiretin içinde yeraldığı toplumsal bütünün bağımsızlığını savunan aşiret üyesi köylüleri, "yarı-feodal" olarak terimlendirmişim. Nice zaman sonra öğrenecektim, Ahmed Arif'in feodalitenin şairi olarak, Enver Gökçe'nin de proletaryanın şairi olarak duyumsatılmak istendiğini. Bu nerden çıktı diye sorarken de, sezinleyecektim, benim yazımın "gizli" işleyişini.

Yalnız terimlerde değil, vargılarda da yanlışlarım olabilir. Doğal bu. Üç yazıda da. Ne var ki, bu şairleri, kendi değerleriyle yüceltme amacı taşıyor bu yazılar. Beni irkilten, yazımın amacına karşıt amaçlar için kullanılmış olması.

○

Ahmed Arif'le ilgili şunları da eklemek isterim:

Ulus'ta, gece başlayan birliktelik, Ahmed Arif'i, şiirlerinin ardındaki kimliğiyle tanımama neden olmuştu.

İstanbul'da "Harbiye"deki hücre günlerinden anılar anlatırdı. Bir akşam üstü hücreye konmuş birinin, tuvalete gitmek için sık sık kapıya vurarak nöbetçiyi çağırmasını da.

Hücrenin kapısını ikide bir açmaktan usanan nöbetçi Memet'in, hücre kapısı bir kez daha vurulunca, dayanamayıp, "Sen okumuş adamsın gardaşım, ne çok sıçıyon!" diye soruşunu da. Ertesi gün, yeni "konuk"un Orhan Suda olduğunu öğrenirler. Takılırlar bir süre Suda'ya ve tuvalete gidenlere de: "Sen okumuş adamsın!" diye.

Ahmed Arif'in birkaç kez yinelediğini anımsıyorum: "**Yüksek olur Arap atın kaltağı / Issız kalmaz koçyiğidin yatağı / Gelir değer bir kötünün eteği / Beri dur hoy benli dilber beri dur**". Türkü olarak söylediğini de anımsar gibiyim.

Ahmed Arif'i Ankara'da ilk aldıklarında, bir sürü suçlamayla sıkıştırmışlar. CHP döneminin bakanlarını, bu arada Cemil Sait Barlas'ı da katarak. İşkence birbiri üstüne yığılır. İstedikleri gibi bir tutanağı imzalamaz. Ahmed Arif'in ağzına, boru ile boklu atık akıtmak isterler. Bilek damarlarını keser. Onuru koruma savaşıdır bu.

Bir akşamüstü Ahmed Arif'le, Posta Caddesinde yukarı doğru yürürken, kırk yaşın altında bir hanımla karşılaştık. Elini öptü Ahmed Arif, selamlaşma yerine. Bizim büyüklerimizin elini öpmemize benzeyen bir el öpme değildi. Kimi tiyatro sahnelerinde, ya da filimlerde gördüğüm türden. Eli yukarı başa kadar kaldırmak ve dudak değdirmek. Yadırgamıştım. Fethi Naci Ankara'da yedek subay askerken, bizi, Sıhhıye'deki evlerine yemeğe çağırmışlardı. Anımsıyorum da: yuvarlak bir gaz sobaları vardı. Altına barbun balıkları dizdi Fethi Naci. Ben de "Orda balık pişer mi?" diye sordum. "Yerken görürsün!" demiş olmalı Fethi Naci. (Bu satırları yazmakta oldukça zor ya!) Ahmed Arif de geldi. Sanırım Rana'yla ilk karşılaşıyordu. Rana'nın elini öptü. Rana şöyle anımsıyor: "Bırak şu burjuvalığı!" demişim. Ahmed Arif de, "Niye burjuvalık olsun demiş, ben saygı duyduğum kadınların elini öperim!" (Veysel Öngören, bunun "bir nezaket, bir yakınlık duygusunu anlatma" biçimi olduğunu söylüyor, ve "niye itiraz ediyorsun!" diyor.)

İki yıl Diyarbakır'ı, Ankara'yı, gözaltı ve cezaevi olarak İstanbul'u konuşmuştu. Diyarbakır'dan doğru Ankara'ya gel-

diği vargısı yerleşmiş bende. "Diyarbekir" demeyi severdi.

Bir keresinde senet ya da sözleşme gibi imzalı belgeleri imleyerek, bunların burjuva "icadı" şeyler olduğunu söylemişti. Aşiretlerde, kağıt ya da senet nedir bilinmezdi. Söz verilirdi. Söz verildi mi biterdi. Söz namustu.

Ben *Ulus*'ta basımevinde çalışırken, Ahmed Arif de *Medeniyet*'in sekreterliğini yapıyordu. Sorumlu olmayan yazı müdürü de denebilirdi. Yazı Müdürü olarak bir ad vardı ama gazetede, Ahmed Arif de tanımıyordu. (Ümit Faruk Gürtuna mıydı *Medeniyet*'in sahibi?) Vilayetin arkasında bir yerde olmalıydı. Ahmed Arif gazetenin birinci sayfasını bağlar, iç sayfaların yedek yazılarını dizgiye verir, Rüzgarlı Sokağa, *Ulus*'un basıldığı Ankara Telgraf Basımevine gelirdi.

Çelişki de çarpıcıdır: Demokrat Parti iktidarı CHP'nin elinden mallarını almış, *Ulus* basımevsiz kalmıştı. Aynı Demokrat Parti iktidarı, resmi ilanla maddi bakımdan güçlendirdiği kimi küçük gazetelerin rotatif sahibi olmasını sağlamakla da, *Ulus*'un, bunlardan birini kiralayarak basımını sürdürmesine de olanak sağlamış oluyordu. Demokrat Partinin yayın organı *Zafer* de, aynı sokakta, yeni yaptırılan üç katlı büyük bir binada yayınlanıyordu.

Ben, *Ulus*'un gece için kiraladığı barakamsı yerdeydim. Dışardan girince soldan ikinci odaydı. Gece tütünü bitenlerin (o zaman pipo da içerdim), cebinde dolmuş parası kalmayanların, Rüzgarlı Sokağın barlarında kesilmişlerin, karılarından kaçıp sokakta soluğu almışların uğradığı yerdi. Çoğunun adını bile bilmezdim. Kimi de benim adımı. Ama her zaman birbirimizi yakından tanıyormuş gibi söyleşirdik.

Ahmed Arif şaşmazdı. Elinde bir paket olurdu. Tatlı paketi. Benim de yemeğim. Yoksa mingacıdan köfte.

Cemal Süreya Ankara'daysa, gecenin bir saatinde belirirdi kapıda. Cemal'le daha tatlılaşırdı Ahmed Arif. Yüzü gülerdi.

Gece konuşmaları uzardı. Gazetenin baskısı bitene değin. Hava iyiyse, Ulus'a, kimi zaman Kızılay'a kadar yürürdük. Ahmed Arif de, Cemal Süreya da, Kızılay tarafında ka-

lıyordu, ben Yenimahalle'de. Yenimahalle dolmuşlarına binebilmek için, ben dönünce, kimi zaman onlar da döner, bir süre daha birlikte yürürdük.

Bu, İsmet İnönü'nün, Mecliste, "Sizi ben bile kurtaramam" dediği günün akşamına kadar sürdü. Konuşmaya yayın yasağı konmuştu. *Ulus*, İnönü'nün konuşmasını yayınlamaya hazırlanıyordu. Her an polis basabilirdi. Ahmed Arif'e "Sen gidiver" dedim. Ertesi gün de gazete kapatıldı. Bu arada ben Kızılay'da gözaltına alındım. Tutuklandım. 27 Mayıs oldu. Gece buluşmaları bir daha yinelenmedi.

Ahmed Arif'le ilk tanıştığım zaman ne kadar şiir yazmışsa, ve "Otuzüç Kurşun"un ne kadarını yazmışsa, bunlara bir yenisi eklenmedi. Eklendiyse de yayınlanmadı. Demir İş Hanındaki Sol Yayınları binasından yolcu ederken merdivenin başında bana yeni şiirler yazdığını söylemişti. Birkaç dize de okumuş, beğeneceğimi eklemişti. 27 Mayıs öncesi öğrenci olaylarında, Kanlı Pazarda, 1 Mayıs kırımında (1977), Kahramanmaraş kıyınında (Aralık 1979), 6 Mayıs Denizlerin idamında, Ahmed Arif sessiz kalmıştı.

Karşılaştırıldığı için belirteyim, Enver Gökçe, şiirini, devrimci savaşımın ateşine sürmüştü: *Panzerler Üstümüze Kalkar, Dost Dost İlle Kavga* 60 sonrası dönemin şiirlerinden oluşur. Ahmed Arif'in '60-öncesi şiirleri de, aynı yıllarda, yeni okurlarla buluşuyor, devrimci dalgaya koşut okuru artıyordu.

12 Marttan sonra, bir süre, *Hasretinden Prangalar Eskittim*'in baskısı yapılamadı. 12 Eylülden sonra da. Ya da Ahmed Arif baskısının yapılmasını bir süre istemedi.

Şemdinli ve askerlik bitmiş, Sol Yayınları başlamıştı. Gündüz ve gece yoğun olarak çalıştığım günlerdi.

Cemal Süreya Ankara'ya geldiğinde, akşam Liman Lokantasına gittik. Çantamda gece için eve götüreceğim provalar vardı. Yenildi, içildi. Lokanta boşalmış, bizden başka

kimse kalmamıştı. Garsonlar masamızın başında dinliyorlardı bizi. Konuşmaların "sevimli" konular olduğunu söyleyemeyeceğim. Beni rahatsız eden konulardı. Hesabı ödemiştim. "artık kalkalım mı" dedim. Ahmed Arif, parayı ödediğim için kalkalım demekle "içine ettiğimi" söyledi. Töreye aykırı olduğunu ekledi, kızarak. Bilmiyordum, ama bilsem de, aynı şeyi yapardım. Kural gözetmeyecek denli içtendik birbirimizle. Buyrukçu, Ahmed Arif'in tavrını, garsondan bir duble rakı isteyerek destekledi, hesabı ayrı getir demeyi ihmal etmedi. Cemal Süreya, Ahmed Arif'e hak verdi. Sanırım Öner Ünalan da vardı. Bir süre sonra çıktık. Ahmed Arif'i, Cemal, Buyrukçu, yatıştırmaya çalışıyorlardı. Üzerine düşüldükçe, Ahmed Arif daha bir parlıyordu. Arkada yalnız kalmıştım. Ayrıldım, eve geldim.

Cezaevinden çıktıktan sonra da, Cemal, Ahmed Arif'in o gün haklı olduğunu söyledi. Ama tavır yanlıştı dedi. Cemal'e kızmakla yetindim.

Ben cezaevindeyken, İlhan, Onur Kitabevini açınca, Ahmed Arif kitabevine geliyor sık sık ve kitaplarını imzalıyor. Cezaevinden çıktıktan sonra da büroya gelirdi. Kimi zaman Filinta'yla. İlhan'ın nişanında ve düğününde de vardı. Barışta'nın düğününde bir demet şiir okuttuk. İlhan öldürüldü, görünmedi. Bir ay kadar sonra, evimize yakın bir sokakta karşılaştık. Kayınvalidesinin evine polis o günlerde karakol kurmuş, onun için gelemediğini söyledi. Sonra da gelmedi.

Hasretinden Prangalar Eskittim'in yeni baskısı çıkınca, imzaya çağırdım. Biri aracılığıyla. Bazı fikir ayrılıklarımız var demiş, gelmemişti. Cemil Eren gelmişti öğle yemeği için Rumeli İşkembecisine gittik. Çorbamızı içerken, yanımızdaki masada Ahmed Arif'in oturmuş olduğunu gördüm. Selamlaştık. Antalya'daki imzasının coşkusundan sözetti. İmza isteğimi yineledim. Şimdi kalbimde bir rahatsızlık hissediyorum dedi, ben seni ararım diye de ekledi. Daha önce bir köftecide karşılaşmıştım. Köfteciden çıkarken hesabımı ödemek istediğimde, "Ahmed ağabey ödedi" demişlerdi. Anımsattım bunu, "şimdi de ben ödeyeceğim" dedim. Razı olmadı. Biz

önce gelmiştik, yemeğimizi bitirmiştik, "afiyet olsun" dedik, çıktık. Benim son görüşümmüş.

Ankara Büyükşehir Belediyesi Türser'de kitap fuarı düzenledi. Cumhuriyet Kitap Kulübü Ankara Temsilciliği olarak biz de katıldık, İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, daha niceleri kitaplarını imzaladı. Ahmed Arif de Büyükşehir Belediyesinin konuğu olarak imzaladı kitabını. İki gün üstüste. Naşide kitap imzalatmış. Ahmed Arif de Naşide'ye, "Gül'ü bekliyorum" demiş. İlhan'ın eşini. Telefon ettim Gül'e, gitmesini söyledim. Sanırım gitmemiş.

Ahmed Arif için ilk yazıyı ben yazmışım. Bilmiyordum. Vecihi Timuroğlu, *Ahmed Arif* kitabı için araştırma yaparken saptamış. Tanilli, *Özgür Gündem*'deki yazısında, Ahmed Arif için ilk yazıyı benim yazdığımı belirttikten sonra, şiirini en iyi Vecihi Timuroğlu'nun belirlediğini ya da yorumladığını yazdı. Timuroğlu saptamış, Ahmed Arif'in şiiri sessiz değil de yüksek sesle okunduğunda güzelleşiyormuş. Tanilli bunu yazıyordu.

Ahmed Arif'in ölümünden hemen sonraydı. Timuroğlu anlattı, Diyarbakır Kültür Derneği Ahmed Arif için bir kitap hazırlatıyormuş, Ahmed Arif, tanıtma yazısını Timuroğlu'nun yazmasını istemiş. Telefonda da, "Benim şiirimi ancak sen anlatabilirsin" demiş Timuroğlu'na.

Ahmed Arif'in, kendisiyle yapılmış bir konuşmada, "Ben öyle derin teorik tahlillerden anlamam" dediğini okudum. Benim yazıma gönderme yapmış olmalı diye düşündüm.

Kitabının daha sonraki baskılarına, kitabı için yazılmış yazıları almıştı. Bunları sürekli değiştirdi, birini koydu, birini çıkardı. Cezaevinden çıktıktan sonra, büroya gelmişti. Benim yeni bir yazı yazmamı istedi. Kitabının yeni baskısına alacağını söyledi. Benim yazımın yanlış bir duyumsatması olduğundan da yakındı hafifçe. "Feodal şair" duyumsatması! "Mavzerine Şiir Doldurur"u yeniden yazacağımı söyledim.

Yeniden yazdım. Rahatsızlığını gidermemiş olacağım ki, yazımı kitabına almadı. Son baskılarda da, bu kez, sona, "Üç Yürekten" başlığı altında Cemal Süreya'nın yazısı, Nedret Gürcan ve Yılmaz Gruda'nın kendisi için yazdığı şiirleri almıştı.

Bunları, Ahmed Arif'in kendi şiirine bakanlara bakışını belirtmek için yazdığımı ekleyeyim.

Cemal'le ilgili yazım, Cemal'in bir şiiriyle bitiyor: "Camdan".

"**Bir yaş büyüğüm babamdan**" diyor Cemal bu şiirinde. Nazım'ın şiirinde de gördüm benzer dizeyi.

Nazım'dan otuz yaş küçük olmama karşın, iki yaş büyük olduğumu belirtmek için yazdım bunları.

İki yaş büyük olmam, Nazım için daha rahat konuşma olanağı veriyor bana. Edebiyatçılar Derneği'nin hazırladığı "Nazım Hikmet Günleri" için benden istenen bildiriyi hazırlarken, Nazım'ın şiirinin marksist bir tahlilinin yapılmadığının ayırdına varınca da, bu yazımı/bildiriyi yayınlamak isteğini duydum.

Cemal için yazdığım yazı da *Anadolu Ekini*'nde pek görünmemişti.

İki yazı, biçimsel de olsa, Ahmed Arif için yazdığım yazıyla benzeşiyordu. *Adam İçin Türevler*'e de almıştım "Mavzerine Şiir Doldurur"u. Ama, yerini bulmamıştı o kitapçıkta. Üç yazıyı da burada topladım.* Sanırım daha iyi oldu.

Şubat 1994

*Bir şey daha: Üç yazıda da kimi ekleme, çıkarma ve değiştirmeler de yaptım. Nazım yazısına, şiirlerinden birkaç örnek daha ekledim. Pekiştirmek için. Cemal için yazdığım yazıda, düşüncemi açık olarak yansıtmayan yerleri daha bir açıverdim. Ahmet Arif yazısında da yazının ilk biçiminden kalmış, aşiret reisi dahil tüm aşiret üyeleri için kullandığım "yarı-feodal"i, bununla amaçladığım anlama göre değiştirdim, amacımı daha iyi açıklayabilecek karşılıklar koydum.

Nazım Hikmet

NAZIM HİKMET'İN ŞİİRİNDE DEVRİM KAVRAYIŞI*

Öğretmen Duyşen'i okurken anımsamıştım:

Tokat ortaokulunda okuyordum. Yaz aylarında Artova'da babamın küçük dükkanında olurdum (1945-1948).

İkindi üzeri bir atlı durdu dükkanın önünde. Atından inmedi. Çıktım kapının önüne. Nazım'ın şiirlerinin işi bittiyse geri vermemi istiyordu. Köy Enstitüsü mezunuydu. Artova köylerindendi ve gene bu köylerden birinde öğretmenlik yapıyordu.

Bu konuşma/yazı, çoğu daktilo ile çoğaltılmış, kimisi elyazısı, Nazım Hikmet'in bir kucak şiiriyle beni ilk buluşturan Köy Enstitülü Halil öğretmenin anısına olsun.

Militan

Nazım Hikmet 19 yaşında Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesinde öğrencidir. En sevdiği gazel *Anti-Dühring*'idir Engels'in. "Konstruktivisto-marksist" romanını yazmak için "Hafızı *Kapital*" olmayı beklemektedir (1922). Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm*'ini illüstre etmeyi (oyunlaştırarak görselleştirmeyi) de tasarlayacaktır (1926).

Devrim tutkusu, sanki bir bomba gibi kucağına düşmüş-

* Nazım'ın şiirinde "devrim kavrayışı"nı daha eksiksiz sunabilmek için, şiirlerinin yanısıra, yaşamını ve düz yazılarını irdelemek de gerekir. Bu konuşmayı hazırlarken, böyle kapsamlı bir çalışma olanağım olmadı. Benim çalışmamın kaynağı, *Nazım Hikmet / Bütün Eserleri* (Sofya) 1. ve 2. ciltte yer alan şiirleri ile 3. ciltte yer alan "Şeyh Bedrettin Destanı"na yazdığı "Zeyl" bölümüyle sınırlı. Bir ölçüde de *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndan yararlandım.

tür: Bunun, militanca çığlıkladığı **"... hurra, hurra / hurrra! / Geçti bize / diktatura!"** ya da, **"Biz SSSR / Biz ilk kızıl diktatura."** dizelerinden fotoğrafını çıkarmak da olanaklıdır.

Yalnızca üç bilgin ve yalnızca üç devrimci değil, aynı zamanda çok büyük üç sanatkar olarak niteleyeceği Marx, Engels ve Lenin, ilk şiirlerinde daha çok "inkılap" ile özdeşleştirilen "ihtilal"ci özellikleriyle kucaklanır. *Anti-Dühring*, *Kapital*, *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* de öyle. Çünkü, biri felsefe ve sosyalizm, biri kapitalist üretim sürecini tahlil, biri de idealist felsefenin eleştirisi açısından bu üç yapıt, bilimsel sosyalizmin bilgi teorisi en yüksek yapıtlarındandır. Nazım'ın (geldiği ortamda sosyalist kültürün düzeyi gözönüne alınırsa), üniversiteye girdiği ilk yılda/yıllarda, bu yapıtları okumuş olsa bile, tam özümsemesi sanırım olanaksızdı.

Daha sonra (1947'de), işçi sınıfı ideolojisini seçerek sınıf değiştirdiğini yazacaktır. İlk yıllarda sınıf değiştirmesi, marksist felsefe, ekonomi politik ve bilimsel sosyalizmi özümsemiş olmasının bir sonucu olmamak gerekir. Bir militanın seçimidir bu ya da militanca bir seçimdir. Devrim anlayışı da, ilk yıllarında militanca bir tavır olarak öne çıkar:

24 saatte 24 saat Lenin,
24 saat Marx,
24 saat Engels,
yüz dirhem kara ekmek
20 ton kitap
...
Balık çorbası, tüfek talimi, tiyatro, balet
k i t a p . . .
Patates kamyonu başında süngü tak bekle nöbet
k i t a p , k i t a p .
Madde, şuur, istismar, fazlakıymet,
kitap... kitap... kitap...
...
Oku,
yaz

boz,
bağır,
çağır!
Bütün kuvvetinle nefes al...
Kafanda,
kalbinde,
etinde,
iskeletinde ihtilal...
İhtilal:
gündüz-gece
("19 Yaşım", 1930)

Yalnızca biçimde değil, özde de bu değişimi ve dönüşümü somutlaştırmak için, devrim "bombası"nı kucaklamadan hemen önce yazdığı şiirlerinin birinden birkaç dize aktarmak yetebilir:

Bu ne güzel memleket: yüksek dağlarında kış
Yollarında sonbahar, deresinde ilkbahar
Altın günışığında yazın sıcaklığı var
("İnebolu", 1921)

Militan Nazım'da, dinginliğin yerini, devingenlik alır ya da doğal edilgenlik zihinsel atılıma dönüşür. Uygarlaşmamış doğanın tekdüzeliğinin yerinde, çağdaş yaşamın çok boyutluluğu vardır. Süreçler hızlanmıştır.

Sonraki şiirlerinde de izlenecektir: Yükselişler, kimi zaman kucaklayacak kadar bize yaklaşır; inişler, gözden kaybolduğu zaman bile imgemizde bir süre kalır. Ses de öyle. Yükselir, patlar, yayılır. Devrim tutkusu, silkelemiş, sarsmış, dönüştürmüştür şiirini.

Devrimler Yumaklaşması

İhtilal ve *inkılab*, proleter devrimde iktidarın ele geçirildiği ve proletaryanın burjuvaziye egemen/buyurgan olduğu

devlet biçimidir. Daha genel anlamda ihtilal ve inkılab şöyle açıklanabilir:

İhtilal, ilerici/devrimci sınıfın/sınıfların artık gerici konuma düşenlerin elinde bulunan yönetimi ele geçirmek için zor (şiddet) kullanması, ya da zor yöntemleriyle iktidarın alınması olarak nitelenebilir.

İnkılab (devrim), yönetimi alan yeni (ilerici) sınıfın/sınıfların, ekonomik gelişmenin ve siyasal özgürleşmenin engeli olan mülkiyet biçimlerine son verınesi olarak da açıklanabilir.

"Sevdalınız komünist" olduğu için, bu mülkiyet değişikliğinin özelliğini de belirtmek gerekir:

Üretim araçlarının "burjuva-özel" mülkiyetindeki "burjuva-özel"in yerini, "toplumsal" alacak, yani üretim araçları mülkiyeti toplumsallaştırılacaktır. Komünizm, bunu, sınıfsız topluma varmak olarak da adlandırır. Niçin yalnızca "burjuva-özel" mülkiyet diye sorulabilir. Feodal mülkiyet sona ermiştir de ondan. Burjuva-öncesi (kapitalist-öncesi) mülkiyet biçimleri olan küçük zanaatçı ve küçük köylü mülkiyeti ise, sanayileşmenin büyümesi karşısında yokolmaktadır (*Manifesto*). (Doğal ki, sanayileşmenin küçük üretimi egemenliği altına almadığı dönemde, küçük mülkiyetin, her an burjuvaziyi doğuracağı gözardı edilmemeli (*"Sol" Komünizm*)).

Nazım Hikmet'in, Moskova'da, toplumbilim ve politik ekonomi okuduğu, devrim öğretisini bilimsel olarak öğrenmeye başladığı dönem, aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluş dönemidir.

Burjuva toplum aşamasına gelmemiş, emirlik, krallık, şahlık gibi feodal-monarşik yönetimlerin egemen olduğu Asya ülkeleri, (emperyalist) sermayenin sömürüsü ve sömürgeci yöntemlerin baskısı altındadır.

Paylaşım savaşından yenik çıktığı için pazar paylaşımından yoksun kalmış (Almanya gibi) ülkelerin tekelci burjuvazisi, bunalımını, demokratik yöntemlere son verecek olan faşist yönetimlerle aşmaya başlamıştır.

Türkiye, bu üç sistemin, yani sosyalist, faşist ve bağımlı/

sömürge sistemlerin ortasındadır ve konumu üçünden de farklıdır. Sömürgeci-emperyalist işgalci askerden ülkeyi arındırmıştır. Faşizmin sınıfsal temeli olan tekelci aşamadan, özellikle de tekelci burjuvazinin bunalımından sözetmek de, bu dönem Türkiye'si için olanaksızdır.

Sosyalist devrimin nesnel koşullarından, her şeyden önce, nicelik bakımından olduğu gibi nitelik bakımından da, devrimi gerçekleştirecek sınıftan yoksundur.

Nazım Hikmet'in tam bu dönemde, Türkiye'de, Sovyetler Birliği'ndekine *benzer* sosyalist bir devrim düşündüğünü, şiirlerinden tam olarak çıkarmak biraz zor olduğu gibi, Türkiye'de ve sömürgeci baskı ve emperyalist sömürü altında bulunan Asya ülkelerinde, Sovyetler Birliği'ndekinden *farklı* bir devrim düşündüğünü söylemek de o denli zordur:

Ben şarktan geliyorum!
şarkın isyanını
haykıraraktan geliyorum!
İsyanda haklıyım?
Gözlerini ver bana;
fitil nerde göster bana;
ateşlemesi benden!..

...
Haydi tez ol! durmasan a!
gözlerime nur ver!
Kafama şuur ver!
oradakiler
bekliyor beni!
Oraya tez dönmeliyim
Orda kızıl gömleğimle görünmeliyim.
("Şarklı ve SSSR", 1925)

Özgürleşme

Şu da var ki, Türkiye'de, bu yıllarda, siyasal alan sosya-

lizme kapalıdır. Sosyalist/komünistler, siyasal/ideolojik demokratik haklardan yoksun olduğu gibi, emekçi sınıf ve katmanlar da, ekonomik çıkarlarını demokratik yöntemlerle koruyacak anlatım ve örgütlenme özgürlüğüne sahip değildir.

Sosyalizm/komünizmin ideoloji olarak özgürleşmesi isteği, bu dönemde, genel olarak emekçi sınıf ve katmanların demokratikleşme ve özgürleşme özlemiyle yumaklaşmıştır.

Teokratik feodal devlet sisteminden yana olan ve dolayısıyla hilafetin ve padişahlığın kaldırılmasını istemeyen gericilik karşısında demokratik (ulusal) kurumlar oluşturulurken, emekçilerin ekonomik örgütlenme özgürlüğü istemleri de sosyalizmle özdeşleştirilir. Demokratik bir yönetim olan Cumhuriyet, sağın (gericiliğin) saldırısından genel düzenlemelerle korunurken, emekçilerin demokratik istemlerinin yasal baskı altına alınması, demokratikleşmeyi bir yanıyla engelleyecek ve yönetici kadronun bürokratikleşmesine ve bürokratik egemenliğine neden olacaktır.

Dolayısıyla, sosyalizm/komünizmin, bir sistem olarak özlenmesi/istenmesi kadar, demokratikleşme özlemi de, kendi söylemini, emekçiler açısından, sosyalizm/komünizmin ideoloji olarak özgürleşmesinde bulacaktır.

Bu nedenle de, Nazım'ın 28 yıl ağır hapis cezasıyla Bursa Cezaevinde yattığı yıllarda, ona, içten içe duyulan yakınlığın nedenini, yalnızca sosyalizm özlemiyle değil, kimileri açısından da özgürleşme özlemiyle açıklamak daha doğru olur sanırım.

1950-sonrası Türkiye devrimine bakışına aşağıda değineceğim. Ama, Nazım'da tohum olarak kökleşmeye ve filizlenmeye başlayan, açılıp serpilmediği, dala, çiçeğe, tohuma dönüşmediği için henüz sezilebilir olan özleminin, özünde, gönenç, eşitlik ve özgürlük olduğunu burada vurgulamak gerekiyor. Bu, yıllar sonraki dizelerinden de okunabilir:

Sosyalizm,
yani şu demek ki, dayı kızı,
...

ekmeğimizde tuz,
kitabımızda söz,
ocağımızda ateş oluşu hürriyetin,
...
ve hepsinden önemlisi
Çocukların, ama bütün çocukların
kırmızı elmalar gibi gülüşü...
(1954)

Belgiler, Söylemler

Bilimsel sosyalizmin, devrime ilişkin, belgilenen söylemleri, Nazım'ın ilk dönem şiirlerinde, dizeleşir:

Tarih sınıfların savaşıdır:
Tarih
Sınıf-ların
mücadelesidir
(1923)

Tarihin akışı durdurulamaz:
Komünist demek
adımlarını tarihin akışına uyduran
temelleri çöken bugüne vuran
yarını kuran
...
demektir.
(1925)

Devrim ne erken, ne geç, gününde yapılmalıdır:
Yumuşak ve derin
Sesiyle Lenin:
"Dün erkendi, yarın geç
zaman tamam bugün"
dedi.
(1932)

Gidenler ölmekte olanlardır:
Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına:
—çürüyen diş, dökülen et—
bir daha geri dönmemek üzere yıkılıp gidecekler
(1945)

Sınıflar

Nazım, komünizmin, sınıfsız toplumu kurmak olduğunu ve tarihin sınıfların savaşımı olduğunu, yukarda örneklendiği gibi, şiirlerinde yineler. Savaşım ise, esas olarak burjuvazi ile işçi sınıfı arasındadır.

1921'de Karadenizde hançerlenerek boğdurulan onbeş devrimci için yazdığı "28 Kânunisani" şiirinde, "**İki motörde iki sınıf çarpışıyor**" der, "**Biz / Onlar**" ya da "**Burjuvazi / Biz**" (1923).

Onbeşlerin onbeşinin de birer komünist olarak, yani kendilerine hançerlerle saldıranlara karşı kavga ederek öldüğünü vurgulayan Nazım, bu öldürümü (cinayeti), burjuvazinin yoldaşları bir aldatması olarak açıklar.

Burada, "biz", öyle anlaşılıyor ki, işçiler ve onun ideolojisini benimsemiş aydınlardır. "Aydınlıkçılar" şiirinde, belirsiz "şurdaki" işçilerin yanısıra, emekçiler sıralanır: "**Şu ateşçinin kendisi, kızı, karısı, / şu şimendiferci, şu vatman, / şu patronu selamlayan usta başı değil, / ötekisi, / şu bol paçaları dalgalı iki gemicinin / ikisi, / şu iğneden parmaklarıyla dikiş diken / kadınlar, / şu taşlı yolları çarıklara dolayan / ... / köylü ırgat**" ve bu sınıfa ideolojik olarak katılmış bulunan, yani "**Marx'ın kafası, Lenin'in gözüyle yazan**" adam, şair olarak kendisi, "**bütün bunların / hepsi onların / hepsi / hepsinin alnında orakçekiçli tacı**" (1925) vardır.

İşçiler, burada, o günün Türkiye'sinin işçileridir. Aynı iş yerinde yoğunlaşmış, birlikte çalışan ve bu nedenle örgütlenme pratiğini iş içinde edinen işçiler değildir bunlar. "Ateşçi", "şimendifer", "vatman", "gemici", tek tek üreten, tek olmaları bakımından küçük-burjuvaları anımsatan özelliklere sahip-

tirler. Bir başka anlatımla, Nazım'ın, "Konsomol"a seslendiği gibi "Hazır ol kavgaya" diyeceği bir konumda değildir bu işçiler.

"Dikiş diken kadınlar", atelye aşamasını çağrıştırmakla birlikte, bunların, evlerinde ya da işyerlerinde tek tek ya da ikişer üçer aynı işi yapan kadınlar olduğu düşünülebilir. Yani atelye, manüfaktür ve fabrika işçileri değildir henüz.

o

Köylülüğün değil de, yalnızca "köylü ırgat"ın seçilmiş olması üzerinde de durmak gerekir.

Irgat , burada, toprağı ve üretim araçları bulunmayan, (ücretli tarım işçisinden farklı, toprağın sahibine ailesiyle bağımlı), kır proleteridir. Dolayısıyla, bağımsız toprak sahibi köylü aileleri, özellikle de küçük köylüyü kucaklamaz. Rusya'da, proleter devrimin oluşma, gelişme ve iktidar olma süreçleri irdelendiğinde, görülür ki, proletaryanın ideolojik ve siyasal liderleri, köylülüğün ittifakını sağlamak için yoğun bir çaba harcayacaklar, yoksul ve küçük köylülükle birleşeceklerdir. Köylülük sorununa büyük önem veren liderler, köylülüğün, demokratik ve sosyalist devrim aşamalarında, sınıfsal niteliklerine göre, farklı konumlarını ayrıntılarıyla irdelemişlerdir. Nazım'ın köylülüğe ilişkin bu metinleri (*İki Taktik* dahil) görmemiş olduğu ya da bunlara ilgi duymamış olduğu düşünülebilir.

Bu dizelerin yazıldığı yıllarda, Türkiye'de, emekçi nüfusun ağır basan çoğunluğunu köylülük oluşturmaktaydı. Nazım'ın yalnızca ırgatları, yani kır proleterlerini devrim cephesine alarak, büyük toprak sahipliği gibi, ağalık gibi, aşiret ve tekkeler gibi feodal birimler içindeki ortakçı, bağımlı küçük köylülerin yanısıra, bağımsız küçük köylülüğün ağır bastığı kırsal nüfusun dışlanmış olması, sanırım bu dönemdeki devrim kavrayışından kaynaklanıyor.

Daha sonra (7 Aralık 1945'te), "**Bursa'da havlucu Recep'e / Karabük fabrikasında tesviyeci Hasan'a düşman / fa-**

kir köylü Hatçe kadına / Irgat Süleyman'a düşman / ... / düşünen insana düşman / ... / sevgilim onlar vatana düşman" dizelerinde, ezilen köylülük, *ırgat* ve *fakir* köylü ile (bağımlılık açısından farklı, ekonomik açıdan ikisi de kır proleteridir) sınırlı olarak şiire gelmektedir.

Bu tür irdelemelerde, şiirin kendine özgü özelliklerini gözden uzak tutmamak da gerekir. Fakir köylü olarak Hatçe kadının seçilmiş olması da, filmin kontras karta basılarak karşıtlığın vurgulanması olarak nitelenebilir.

Şu var ki, *İnsan Manzaraları*'nda, şiirimizin bu derin ırmağında, Kurutuluş Savaşının dokusunu dokuyanların düşlerinde, yaşamlarında, kavgalarında fotoğraflanan köylüler, Nazım'ın öngördüğü Türkiye devriminde, belli-belirsizdir. Kore'ye, Amerikan generalin komutasında savaşa gönderilen, vergiyi bu yıl veremeyen, sarı öküzü ölen, dayıoğlu gurbete düşen, Ali Bey çiftliğinden toprak istedikleri için jandarmayla dövüşen, vurulan, koca anası yaralanan, yakınları hapse düşen köylülüğü simgeleyen Ahmet'in, öngörülen devrimde şiire gelmemiş olmasını, devrim düşüncesinin pratiğe dönüşmemiş, zihinsel planda ve özlem olarak kalmış olmasında bulmak da olanaklı.

Ya da şöyle yorumlanabilir:

"... toprakta karınca / suda balık / havada kuş kadar" çok olan, **"Demir / kömür / ve şeker / ve kırmızı bakır / ve mensucat / ... / ve bilcümle sanayi kollarının / ... / sürülmüş toprağın ve şehirlerin bahtı"**nı bir "şafak vakti" değiştirecek olan **"onlar için / zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yoktur, / denildi"** dizeleri, *Manifesto*'nun "Proleterlerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yok." belgilenmiş (sloganlaşmış) tümcesiyle karşılaştırıldığında, Nazım'ın, tüm emekçilerin, şiirin özgüllüğü içinde, proleter/işçi özelliklerini öne çıkardığı da sezinlenir. Kiminin küçük bir üretim bir aracı, biraz toprağı, bir çift öküzü; ya da bir körüğü, bir

örsü, birkaç çekici; ya da küçük bir tezgahı, bir terazisi olsa da, bunlar, yaşam biçimleri, ezilmişlikleri, yoksullukları bakımından, birer proleterdir ve geçimlerini belirleyici ölçüde emekleriyle sağlarlar. Devrime de ağır basan emekçi özellikleriyle gelirler.

○

"Ben" diyecektir, "**ne köprü altında yatan / ne de atlas yakalı sarhoş sofralarında / saz çalıp Arabistan fıstığı satan-/ ların / şairiyim / topraktan, ateşten ve demirden / hayatı yaratan- / ların / Şairiyim / ben.**" (1930)

Lumpenler ve emeği onursuzlaştıranlar ile "topraktan, ateşten ve demirden" yaşamı yaratanlar kesin ve kalın çizgilerle ayrılarak, devrimin, bozulmuş ve kokuşmuş yoksul öğelerin değil, üreten ve yaratan işçilerin eseri olacağı da vurgulanmış olur.

Topraktan, ateşten ve demirden yaratan söyleminde, gene de, sanayi işçisi ile zanaatçı, tarım işçisi ile köylü, yani kent ve kır işçisi ile, kent ve kır küçük-burjuvası farklılığı ayrışmıyor, aynı sınıfın potasında birbirleriyle yumaklanıyor. Bunun gibi, birlikte ve hızlı bilinçlendiği büyük işkollarındaki işçiler yerine, (tornacı, şimendifer, vatman gibi) tek tek üreten işçilere ağırlık vermesi, şiirlerin yazıldığı dönemlerle ve Türkiye'de sanayi kollarının yoğun olmaması ve gelişme düzeyinin düşük bulunmasıyla doğrudan ilişkili olmak gerekir.

Devrim anlayışı açısından son şiirlerinden biri, "Türkiye İşçi Sınıfına Selam" şiiri. 12 Ağustos 1962'de yazılan, ve "Ay-yıldızlı bayrağımızın esir alındığı" söylenen şiir şöyle bitiyor:

Düşmanı yenecek işçi sınıfımıza selam!
Paranın padişahlığını
karanlığını yobazın
ve yabancının roketini yenecek işçi sınıfına selam!

Türkiye işçi sınıfına selam
Selam yaratana.

"Beyazıt Meydanındaki Ölü" şiirinde (1960), "büyük meydanı zaptedecek" olan "silahlı millet"in yerini, burada, "Türkiye işçi sınıfı" alıyor. "Düşman"ı (ki, bu, ayyıldızlı bayrağı tutsak alan olmalı), "para padişahlığı"nı (ki, bununla, sermayenin hegemonyası amaçlanmış olmalı), ve "yobazın karanlığını" (ki, bununla, teokratik gericilik amaçlanmış olmalı) yenmek görevi, yalnızca Türkiye işçi sınıfına veriliyor.

Emperyalist askere ve emperyalist sermayeye karşı, servet ve sermaye egemenliğine karşı, karanlık yobaza/teokratik gericiliğe karşı, yalnızca işçi sınıfının selamlanması, şiirin kendine özgü özelliklerinin sonucu olması gerekir. Ya da hemen yukarda da belirtildiği gibi, devrim, strateji ve taktik açısından, Türkiye'de ideolojik olarak özümsenmediği ve tartışılmadığı için, yalnızca sosyalist devrim biçimiyle, ve sosyalist devrimin bellibaşlı karşıt iki sınıfı (burjuvazi ile işçi sınıfı) arasındaki bir savaşım olarak algılanmaktadır.

"Vasiyet" şiirinde, "kurtuluş"tan sonra, tarlaların **ortamalı** olacağını düşünür. Sosyalist devrimin, Rusya'da, kırsal alanda, toprağın toplumsallaşması demek olan sosyalist devrime geçilmeden önce, demokratik devrimi tamamlamak yani öteki üretim araçları gibi toprağın da toplumsallaştırıldığı sosyalist devrimden farklı olarak feodal toprak mülkiyetinin küçük köylü mülkiyetine dönüştürülmesi gibi bir görevi üstlendiği anımsandığında, Nazım Hikmet'te devrimin kırsal alanda demokratik ve sosyalist özelliklerin farklılığının gözetilmediği de, çıkarsanabilir.

"**İstismarsız / burjuvasız, hükümdarsız / Bir cemiyet veren sınıfımız**" (1923) dizelerinde de, devrimin demokratik ve sosyalist iki farklı niteliğinin ayırdedilmediği izlenir. Çünkü hükümdarlara karşı demokratik, burjuvaziye karşı sosyalist

devrim farkı, burada da gözetilmemiştir.

"Şark-Garp" şiirinde (1925), Asya ülkelerinin, diretnotlarının tellerine Çinlileri sarı mum gibi uzun saçlarından asan Amerikalılardan, Himalayaların en yükseğinde cazbant çaldıran Britanya zabitlerinden, Anadolu'yu baştanbaşa talim meydanına çeviren (İngiliz savaş sanayicisi) Armstrong'dan kurtuluş, emperyalizmden kurtuluş olacaktır.

Kurtuluş günü artık sayılı
Önümüzde Şarkın gelecek isyan yılı
Bize kanlı mendilini sallıyor!
Al atlarımız emperyalizmin göbeğini nallıyor!..

"**Avrupa'nın San-külotları**"nı "**bindiğimiz al atları**" yanyana sürmek için ittifaka çağırmakla birlikte, emperyalizme karşı savaşın devrimsel niteliği, "isyan"ın genel söyleminde açıklığa kavuşmuyor.

"Şarklı ve SSSR" şiiri (1925) ise, daha önce de belirttiğimiz gibi, Sovyetler Birliği'nden, gözlerine nur, kafasına şuur istedikten sonra, "**Oraya tez dönmeliyim / Orada kızıl gömleğimle görünmeliyim**" dizeleriyle biter. "Kızıl", komünist devrimin simgesel rengi olmakla birlikte, kurtuluşun devrimsel niteliği burda da aydınlanmıyor. Çünkü işçi sınıfının öncülüğünde de olsa, anti-emperyalist bağımsızlık savaşımı ve bu anlamda demokratik devrim ile, işçi sınıfı öncülüğünde, burjuvaziye karşı sosyalist devrim arasında, sınıfların devrimde aldıkları yer açısından nitel farklılık vardır.

Sınıflara bakışı açısından irdelendiğinde, devrim, Nazım'da, tek bir tipe indirgenebilir. Bu, hangi ülkede, aşamada ve konumda olursa olsun, sosyalist/komünist devrimdir. Ya da, tüm olarak, baskıya, sömürüye karşı bir başkaldırıdır. Bizi o dönemde büyüleyen ve kendine çeken de devrimin niteliğinden çok, baskıya ve ezilmeye karşı, ezilenlerin öz-

gürleşmesi için, ezilenler adına bu "yiğitçe" çığlıklanışıdır.

Zor / Şiddet

Demokratik yollar kapalı olmadığı sürece, siyasal iktidarın sınıfsal el değiştirmesinin yöntemi de demokratik olmak gerekir: "**Nasıl sevinmem doludizgin, / gördükçe ben komünist / ... / bu nisan ayında / Fransa seçimlerinde / en çok bizimkilerin oy aldığını?**"

Nazım, genel anlamda, burjuvazinin, işçi sınıfını, zor kullanmaya zorladığını vurgular:

O duvarın dibinde
bizimkiler kurşunlanıyorlar
(1925)

Onlar istiyorlar ki
Çift ağızlı baltalarıyla
Yuvarlansın kafalarımız önüne yarın
(1932)

Burjuvazi
Katletti içimizden ikimizi
Burjuvazi,
Kavgaya davet etti bizi
(1927)

Bu dizeler "Daveti kabulümüzdür" diye sürmekle birlikte, Nazım'ın şiirinde, "kan" ve "kavga" tutkusu, böyle bir daveti her zaman beklememektedir:

Bu kan! Bu kan!
Dudaklarımızda hala bu kanın lezzeti var!
Duyacağız bu lezzeti
O sınıfsız cemiyeti
kurana kadar
(1925)

Fransız Devrimiyle ilgili olarak yazdığı dizelerde de yineler "kan"ın devrim için gerekliliğini:

Severim kanı:
anamın rahminde olduğu
ve giyotin sepetine dolduğu için.
(1930)

Ölülerimizin başlarına basarak
Yükseliyoruz
Güneşe doğru!
(1925)

Kendisi "Tepeden tırnağa kavga" olduğu gibi (1945), kavga, Nazım'da, devrimci savaşımın önemli bir öğesidir:

Proletarya ordusu
hazır ol
Kavgaya!..
(1922)

Ben o topraklardaki kavgadan doğdum,
içindeyim o kavganın
içinden aydınlatıyorum ben o kavgayı
(1925)

Nazım, "bizimkileri kurşunlayanlara", "kafalarımızın önlerine yuvarlanmasını isteyenlere" karşı, bağışlamasızdır. Bu bağışlamazlığının nedenini, tüm insanlığı baskısı altına almak için birbiriyle boğazlaşan, Avrupa burjuvazisinin vahşetinde, saldırganlığında, kan dökücülüğünde aramak gerekir.

İkinci Dünya Savaşında da, faşist yönetimlerin, binlerce insanı acımasızca öldürmesinden sonra da, bağışlamayı unutacaktır Nazım:

Biz unuttuk bağışlamayı
Varılacak yere
Kan içinde varılacaktır
Ve zafer hiç bir şeyi afffetmeyecek kadar
tırnakla sökülüp
koparılacaktır.

(1941)

1953'te Moskova'da, "Mister" diye ünlendiği "Davet" şiirinde ise, dünya kapitalist sistemini orunlayan (temsil eden) Birleşik Devletleri, dünya sosyalist sistemini orunlayan Sovyetler Birliğiyle, barış için anlaşmaya çağırırken, ölümü değil, yaşamı paylaşmayı öne çıkaracaktır:

"Buyurun" deniyor size,
"buyurun, oturun" deniyor size
"konuşup anlaşalım."
yoktur sözle çözülmeyecek düğüm,
davaları halletmez ölüm,
hayatı paylaşalım!"

Parti

Bükreş'ten Moskova'ya geçtikten hemen sonra olmalı (9.10.1951'de), düşündüklerinin başında TKP vardır.

Türkiye Komünist Partisi
TKP'em benim
Seni düşünüyorum

VKP (B)'nin (yanlış çıkarmıyorsam Sovyetler Birliği Komünist (Bolşevik) Partisinin) "küçük kardeşi" olduğunu belirttiği TKP'yi aklı, yüreği ve yumruğu olarak niteler:

Sen dünümüz, bugünümüz, yarınımızsın,
en büyük ustalığımız,

en ince hünerimizsin.
Sen aklımız, yüreğimiz ve yumruğumuzsun.
...
Ömrümde yalnız seninle
ve senin safında olmakla övündüm.

Oğlu Memet'i "Türkiye Komünist Partisine emanet ettiğini" (1955) söyleyecek, "Otobiyografi"de de, **"Partiınden koparmağa yeltendiler beni / sökmedi"** (11 Eylül 1961) diye yazacaktır. 1960 Şubatında Moskova'da yazdığı şiirde de, parti ile üyelik bağını şöyle açıklar: **"Lenin, diyorum / ve kırk yıldır onun peşince parti biletimle gidiyorum."**

Devrimin / kurtuluşun, ancak örgüt ile ve örgütlü gerçekleştirilebileceği düşüncesi, militan dönemindeki şiirlerinde de okunabilir.

"Sakko ile Vansetti"nin cebinde, "fırkamızın" (komünist partinin) bileti olmadığını yazdığı dizeler şöyle tamamlanır:

Onlar, kurtuluşun kapısına varmayı
ferdin cesur hamlelerinden uman
iki saf ve namuslu çocuktu!
(12 Ağustos 1927)

"Rayştah"ın (Alman Meclisinin), "Amele ve köylü şurası" olamamasını üzünçle dile getirdiği "1923 Almanya İnkilabını Beklerken" şiirinde de, Komünist Partisini elini çabuk tutmaya çağırır:

Komünist fırkası koş
Dümen başına!
Çabuk!
Çabuk! Çabuk!
(1923)

Nazım, ihtilali ve devrimi (inkılabı), ideolojiyi benimsemiş insanların ayrı ayrı değil, örgütlü olarak ortaklaşa oluş-

turacağını olurlar. "Ustalık", "hüner", "akıl" ve "yürek" gibi tek tek bireylerin yetenek, etkinlik ve yaratılarını duyumsatan kavramlar, burada, bir örgütün, örgütlü birliğin ortaklaşa oluşturduğu irade olarak düşünülür. Örgütlü birliğin ortak iradesi, tek bir irade, tekleştirilmiş bir iradedir. Dolayısıyla bu örgüt ve örgütlenme, örgütün tek bir iradesini ortaklaşa oluşturması anlamında, nitel bakımdan farklıdır. Çünkü, örgütün ortaklaşa olarak, ama tek bir kişi gibi irade oluşturması, nitel bakımdan daha üstün bir yapılanmanın yaratılması demektir.

Nazım'ın 1951'de, Moskova'da, TKP'yi düşünmesinin yanısıra TKP'yle bağını açıklaması üzerinde de durulabilir. Çünkü, aynı şiirinde:

Seni düşünüyorum tornacı Rahmi
Belki bu sabah basıldı evin,
Belki şimdi birinci şubedesin
Kolların kelepçeli arkadan,
kan içinde yüzün gözün.
Biliyorum söyletemezler:
"Barış Yolu" dergisini kimden alıp dağıttığını

dizelerinde de duyumsattığı gibi, parti yeraltındadır, yani etkinliklerini illegal sürdürmektedir. Bilinse de, Nazım'ın bunu açıklamasının önemli nedenleri olmak gerekir. Ama bunu aynı dönem şiirlerinden öğrenmek olanaklı değildir.

Milli Gurur / Ulusal Övünç

Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı'nın baskısı tamamlanmak üzereyken, Nazım Hikmet, Destan'a, "Milli Gurur" altbaşlıkla bir "Zeyl" (ek) yazar.

Bu ekte, Lenin'in "Rusların Ulusal Gururu"na gönderme yapan Nazım, şeriat ve softa karanlığından kurtulmuş, "Türk halkının dehası" Süleymaniye Camii gibi, "Bedrettin hareketi de benim milli gururumdur" der.

"Büyük-Rus Ulusal Gururu"nda (*Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, s. 109-113), Lenin, ilerlemeye, demokratikleşme ve sosyalistleşme bilincini geliştiren değerlere, ulusal övüncün (milli gururun) öğeleri olarak sahip çıkar. Buna karşın, halkın ve insanlığın gerilemesine, gericiliğin güçlenmesine, zulme ve baskıya neden olan her şeyi yadsır; bu mirası (kalıtı) reddeder. Yerel ve ulusal üretilen değerler, yerel ve ulusal özellikleri nedeniyle değil, özü yönünden, evrensel nitelikte olduğu zaman övünç duyulur.

Şu var ki, Destan'a eklenen Nazım'ın "Zeyl"i ayrı bir yazı gibi, yani Destan'la bütünleşmemiş bir yama gibi durur.

Lenin'in, "Biz dilimizi ve yurdumuzu severiz; biz, yurdumuzun emekçi yığınlarını demokratik ve sosyalist bilinç düzeyine yükseltmek için elimizden geleni yapıyoruz" vargısı, Nazım'ın şiirinde, "Memleketimi seviyorum" dizelerinde çığlıklandığında, ulusal övünç yerine oturmuş, gericiliğin sesi bir ölçüde de olsa kısılmış olacaktır:

Memleketimi seviyorum:
Çınarlarında kolan vurdum, hapishanelerinde yattım.
Hiçbir şey gideremez iç sıkıntımı
memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.

Memleketim:
Bedreddin, Sinan, Yunus Emre ve Sakarya,
kurşun kubbeler ve fabrika bacaları
benim o kendi kendimden bile gizleyerek
sarkık bıyıkları altından gülen halkımın eseridir.

Dulles'ın, Atlantik Paktına "en ucuz askeri Türkiye'nin sağladığını" "bir Türk askerinin 23 sente malolduğunu" açıklayan sözlerini eleştiren şiirinde, ulusal övünç, daha derinden özümsenmiştir:

yeller eserken yerinde sizin New-York'un,
kurşun kubbeler kurdu o

gökkubbe gibi yüksek,
haşmetli, derin.
Elinde Bursa bahçeleri gibi nakışlandı ipek.
Halı dokur gibi yonttu mermeri,
ve nehirlerin bir kıyısmdan öbür kıyısına
ebemkuşağı gibi attı kırk gözlü köprüleri
Dahası var Mister Dallas,
sizin dilde anlamı pek de belli değilken henüz
zulüm gibi,
hürriyet gibi,
kardeşlik gibi sözlerin,
dövüştü zulme karşı o,
ve istiklal ve hürriyet uğruna
ve milletleri kardeş sofrasına davet ederek.
(1953)

Nazım'ın hafif de olsa "kan"a / "ırk"a övüncü duyumsatan dizeleri, şoven gericiliğin eleştirisine neden olacaktır: "**Sevgilim, dayı kızım, Memedimin anası, / dedelerimizden biri / 1848 Polonya muhaciri. /.../ belki ben bu yüzden böyle sarı bıyıklı / böyle uzun boyluyum, / oğlumuzun gözleri böyle kuzey mavisi.**" Şiir şu dizelerle biter: "**Göğsümü kabartmıyor değil / dedelerimden birinin Lehli oluşu...**" Burada, övünme, "kan"ı ya da doğal olarak "soy"u övme değil, sosyalizmi kurmuş halkın övülmesidir; Nazım'ın duyduğu övünç de, "**ve hepsinden önemlisi, / çocukların, ama bütün çocukların, / kırmızı elmalar gibi gülüşü**"ndendir.

Daha sonra kan/soy özelliklerin değil, insanal ve kültürel özelliklerin onun kimliğini ve kişiliğini belirlediğini de vurgulayacaktır: "**Kardeşlerim bakmayın sarı saçlı olduğuma / Ben Asyalıyım / Bakmayın mavi gözlü olduğuma / Ben Afrikalıyım.**" (22 Ocak 1962). Çünkü ezilenlerden biriyim. Ezilen halkın kendisiyim.

Lenin adının şiirlerinde sık sık anılmasına ve yüceltilmesine karşın, Stalin'i, "5 Mart 1953" şiirinde, yani onun ölümü üzerine yazdığı (ama Sofya baskısına da alınmayan, ve benim elime bu kitabın baskısı sırasında geçen) şiirde, "**Seviyorum onu / Marx'ı, Engels'i, Lenin'i sevdiğim gibi**" demesine karşın, daha sonraki şiirlerinde Stalin'den, dolaylı olarak ve olumsuz anlamda sözetmesine de değinmek gerekir. Moskova'da 1956'da yazdığı "Hacı Oğlu Salih" şiiri buna örnek gösterilebilir:

Hacı oğlu Salih Memleketimdendi,
Karadenizden.
Kocaman gözlü, kocaman burunluydu, dazlaktı.
Komünistti ondokuzdan.
Dövüştü,
hapse düştü,
yattı Ankara'da, Kırşehir'de,
Sonra geçti bu yana,
yani ikinci vatana.
Baytardı. Kirofabat köylerinde hasta keçilere baktı.
Yıllar, eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu çalışkan parmaklarından.
Sonra, 49'da, Moskova'da, Martın onuncu gecesi,
oturmuş, Engels'i okuyordu,
geldiler, götürdüler,
sürdüler Altay Bucağına.
Ne bir dağ devrildi içinde,
hatta ne bir toprak parçası kaydı.
Yalnız, inme indi sağına,
altmışyedi yaşındaydı.
Altı yıl, Hacı oğlu Salih
kutladı inkılabın yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili.
Ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında.

Bu akşam Moskova'da bayram eyledik,
kutladık inkılabın yıldönümünü
dolaştı türkü söyleyerek meydanları Marx
Engels
Lenin
ve temize çıkma kağıdı Salih'in..

"Hacı Oğlu Salih" ile 1961'de Moskova'da yazılmış ve başlığı konmadan bırakılmış şiiri, "**yok oldu bir sabah / ... / ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun alçının kağıdın**" dizeleri arasına sıkışmış gibidir Nazım.

Sovyet iktidarının proletarya diktatörlüğünün devlet biçimi olduğu; proletarya diktatörlüğünün burjuvazinin sınıfsal niteliğini sona erdirene değin burjuvazi üzerindeki egemenliği olduğu bilinir (*Leninizmin İlkeleri*, 35-36). Nazım da ilk şiirlerinde çığlıklanırdı: "**Hurra hurra / Geçti bize diktatura.**" Lenin, Sovyet Cumhuriyetini, emekçiler açısından, "demokratik kavramların daha yüksek bir biçimi" olarak değerlendirir. Teorik olarak belirtmek gerekirse, proletarya diktatörlüğü, işçi sınıfının iktidardan uzaklaştırılan sınıflar üzerindeki egemenliğidir ve bu sınıfların sınıfsal özelliklerinin tarihin gerisinde kalmasıyla birlikte de sona erecektir.

Komünizmin sınıf olarak düşmanları için diktatörlük, özellikle İkinci Dünya Savaşının dayattığı ortamda, işçi sınıfını ve özellikle komünistleri de kapsamına alacak, Nazım'ın dizeleriyle, "ilk kızıl diktatura" ülkesinde tonlarca taş, tunç, alçı ve kağıt olarak imgelenen baskı, sosyalizmi/komünizmi aydınlığa çıkarmak için elverenlerin de göğsüne oturacaktır. "Otobiyografi"de "**Yıkılan putların altında da ezilmedim**" dizelerinde Nazım, öyle sanıyorum ki, gene Stalin'in son dönemini duyumsatmak ister.

"**Biliyorum, Vladimir İliç, / övülmeyi sevmez o / ... / hele putlaşmayı hiç mi hiç**" (Şubat 1960) diye yazarken de, proletarya diktatörlüğü (sınıf diktatörlüğü) ile kişi olarak diktatörlük (kişi diktatörlüğü) arasındaki fark da vurgulanmış olur.

Proletarya diktatörlüğü altında, emekçiler üzerinde yoğunlaşan baskıyı, 1956'da (Stalin'in ölümü: 1953) "Hacı Oğlu Salih"te somutlaştırırken de, Salih'in kurt köpekleriyle çevrili tel örgüler içinde devrimin yıldönümlerini kutladığını vurgulayarak, devrime ve devrimci ideolojiye inancını bir kez daha yineler.

Çünkü bu ağır baskı, dayı kızına, Memet'in anasına seslendiği gibi, sosyalizmin özgürleşme olduğu inancını değiştirmeyecek, emekçiler üzerindeki baskının sosyalizmin özüne aykırı olduğunu, bu kez, yumuşak ve bir ölçüde yara almış sesiyle duyuracaktır.

Aynı günlerde, Abidin Dino'ya, "**mutluluğun resmini yapabilir misin**" diye seslenirken, "**çok şükür çok şükür bugünü de gördüm ölsem de gam yemem gayrının resmini yapabilir misin**" diye sorarken, çok şükür, mutluyum diye çığlıklandığı da hemen anımsanmalı. Çünkü, mutluluk, 1961 yazında Fidel'in elini sıktığı Küba'dır. Yani "**Yalansız hürriyetin eli**"dir.

hürriyet sözcüğünü söylerken sulanıyor ağızları
Kübalıların balkutusu
bir karpuzu kesiyorlarmış gibi
ve kızlarının eziliyor içi dokununca dudakları
Hürriyet sözcüğüne

(1961)

Emperyalizme ve Faşizme Karşı

İtalya'da Mussolini ve faşistler, İspanya'da Franko ve falanjistler, Almanya'da Hitler ve naziler, kendi ülkelerinde, demokratik yöntemlere son vererek demokrat ve devrimci devinimleri ezerek, ve bunu bir dünya savaşına dönüştürerek, dünya demokratik konumunu kanla boğmaya kalkışacaklardır.

Militan döneminde de, yetkin döneminde de, devrim anlayışı yaşamla yumaklaştığı gibi, faşizmin ve emperyalist

sistemin sola karşı ittifakını tahlilde de kusursuz ve yetkindir:

Alaman bankaları ve tröstleri kendilerini tehlikede
görmeseydiler
ve desteklenmeseydiler solculara karşı kavgalarında
İngiliz, Fransız, Amerikan
ortakları tarafından
ve hep beraber
Nazileri tutup yükseltmeseydiler,
ve Alaman orta sınıfları geçenki harbin sonunda
darmadağın olmasaydı
ve bir çift çizmeye
bir kangal sucuğa satılmaya hazır
ümitsiz, aç, perişan
yığınlarla serseri dolaşmasaydı kaldırımlarda
ve ihanet etmeseydi sosyal-demokratlar
Hitler, bugünkü Hitler olabilir miydi?

Sovyetler Birliği, ulus olarak varolması ile sosyalizmin varolması sorununu özdeşleyecek; Nazilerin işgali altındaki Fransa gibi burjuva demokratik devrimlerin ülkesinde de, devrim sorunu, demokratik sistemi yeniden kazanmaya dönüşecektir. Savaş, faşizme karşı özgürlük savaşına; ve ardından savaş, emperyalist saldırganlığa karşı bağımsızlık ve demokrasi savaşına dönüşmüştür.

Nazım'ın, şiirinde de teorik tanımların ve belgilerin geride kaldığı, ideolojik olgunluk dönemidir bu dönem. Evrensellik bilinci, özgürlük özlemi ve ozan duyarlığının kusursuz bütünleştiği, insanlığın bilincini ve yüreğini yaktığı şiirler ardarda gelmeye başlayacaktır.

Biliyorum,
ne kadar büyük, ne kadar güzel şey varsa,
insan oğulları daha ne kadar büyük
ne kadar güzel şey yaratacaklarsa,

Yani o korkunç hasreti, daüssılası içimin,
güzel gözlerindedir,
Madrid kapısındaki nöbetçimin
(1937)

Yarısı buradaysa kalbimin
yarısı Çin'dedir, doktor,
Sarınehre doğru akan
ordunun içindedir.
Sonra her şafak vakti, doktor
Her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna diziliyor.
(1948)

Onlar ümidin düşmanıdır, sevgilim,
akar suyun,
meyve çağında ağacın
serpilip gelişen hayatın düşmanı
Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına:
—çürüyen diş, dökülen et—,
bir daha geri gelmemek üzere yıkılıp gidecekler.
Ve elbetteki, sevgilim, elbet
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle: işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet...
(6 Aralık 1945)

İkinci Dünya Savaşının sosyalist ve burjuva "demokrat" cephesinin, faşizme karşı savaşını, Nazım, hiç azalmamış umuduyla, şiirinde yığınların umuduna dönüştürür.

Bağımlılaşma ve Kurtuluş

Kapitalist gelişme yolunu seçen, ama ulusallık ve bağımsızlık politikasının sonucu olarak dünya kapitalist sisteminden kendini yalıtan Türkiye, İkinci Dünya Savaşının bitme-

sinin ardından, dünya kapitalist sistemine / emperyalist sisteme alt basamaklarından bağlanmaya başlayacaktır.

Birleşik Devletlerin isteği doğrultusunda, komünistlere karşı, Güney Kore'ye askeri birlik gönderilmesinin ardından çıkarılacak yasalarla yabancı sermayenin yurda girmesi sağlanacak, yabancı askeri üs ve tesislerin açılması, ikili anlaşmaların imzalanması dönemi başlayacaktır.

Bağımsızlığın giderek bağımlılığa dönüştüğü, emperyalizme bağımlılığın arttığı bu dönem, devrim açısından bir başka nedenden dolayı da önemliydi. Çünkü, Türkiye yalnızca emperyalist sömürü alanı olmuyor, aynı zamanda, dünya sosyalist sistemine karşı bir karakol görevi üstlenerek, sosyalizm, yani emekçiler açısından demokratikleşme yeniden ve daha ağır biçimde baskı altına alınıyor, Türkiye, kökü dışarda, faşizmi yaşamaya yargılanıyordu.

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda, yerel/yöresel direnişler, İnönü savaşları gibi cephe savaşları dahil, Kurtuluş Savaşı, bölüm bölüm destanlaşır. 940 İstanbul Tevkifhanesinde, 940 Çankırı Hapisanesinde ve 941 Bursa Hapisanesinde, yani Atatürk'ün artık yaşamda olmadığı ve bunun yanısıra, faşizmin Avrupa'yı kana buladığı kudurgan dönemi olan İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Mustafa Kemal Paşa, ad verilmeksizin, içten ve sıcak bir söylemle betimlenir: "**Paşalar onun arkasındaydılar / O, saati sordu. / Paşalar: "Üç" dediler. / Sarışın bir kurda benziyordu. / Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı. / Yürüdü uçurumun başına kadar, / eğildi, durdu. / Bıraksalar / İnce, uzun bacakları üstünde yaylanarak / ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak / Kocatepe'den Afyon ovasına atlayacaktı.**"

Nazım'ın uzun sürecek cezaevi günlerinde "Cumhurbaşkanı" olan İnönü için yazmamış olmasına karşın, açlık grevi ve halkın tepkisi sonucu Genel Af kapsamına alınarak dışarı çıktığı dönemin siyasal liderlerine, özellikle Menderes'e (kendisini "vatan haini" olarak suçladığı unutulmamalı) yönelik eleştirileri, şiirsel/estetik bakımdan oldukça zayıf, ama siyasal amacın açıklanması bakımından belirtilmeye değer nite-

likte şiirlerdir. "**Korkuyor Adnan Menderes / Hiçbir korkuya benzemez / halkını satanın korkusu.**" (1959) dizelerinin, bunlar içinde en yumuşağı olduğunu ekleyeyim.

"Mektup"ta, (1952), Kore'ye gönderilen askere "**Kimi öldürmeye gidiyorsun Ahmet!**" diye sorar: "**Toprağı bölüşmüştüler. / Demiryolları / altın, / gümüş, / kömür, / ovada yağmur, / dağda rüzgar / deniz / bulut, / güneş, / çocuk bahçeleri, hastaneler, okullar / ve fabrikalar milletindi. / Bahtiyardılar. / Kimi öldürmeğe gidiyorsun Ahmet? / Bu toprakta gerçekleşen kendi hasretini mi?**"

"23 Sentlik Askere Dair"de (1953), Türk askerinin 23 sente malolduğunu söyleyen Dulles eleştirilir. "Bu Vatana Nasıl Kıydılar?" (1959), "Kore'de Ölen Bir Yedeksubayımızın Menderes'e Söyledikleri" (25 Haziran 1959), "Gazete Fotoğrafları Üstüne" (1959), Amerikan emperyalizmine bağımlılaşmayı eleştirir ve yargılar.

Bu şiirler yer yer çarpıcı, etkileyici, yukarda da belirtildiği gibi, yer yer zayıf, çoğu da güncel-siyasal şiirlerdir. "İzmirli Teğmen" (1959) ve "Şehitler" (1959) şiirlerinde, yurdu satan ve satınalanlara karşı, Kuvvayı Milliyecileri kurtuluşa çağırır:

Şehitler, Kuvvayı Milliye şehitleri,
siz toprak altında derin uykudayken
düşmanı çağırdılar,
satıldık, uyanın!

Nisan-Mayıs 1960, Bayar-Menderes yönetimine karşı, üniversite gençlik devinimlerinin dalga dalga yükseldiği günlerdir. "Beyazıt Meydanındaki Ölü"nün, daha sonra "Hürriyet Kavgası"nın (1962) öncü kahramanları öğrencilerdir, gençliktir; "Milleti" özgürlük için silahlanmaya çağırmaktadır. Savaşım ya da kavga, hürriyet/özgürlük kavgasıdır, faşizme karşı kavgadır:

Bir ölü yatıyor
vurdular
kurşun yarası
kızıl bir karanfil gibi açmış alnında
İstanbul'da Beyazıt Meydanında

Bir ölü yatacak
toprağa şıp şıp damlayacak kanı
silahlı milletim türküleriyle gelip
zaptedene kadar
büyük meydanı

Ya da "**Yine kitapları, türküleri, bayraklarıyla geldiler, / dalga dalga aydınlık oldular, / yürüdüler karanlığın üstüne. / ... / Safları sıklaştırın çocuklar / bu kavga faşizme karşı, bu kavga hürriyet kavgasıdır.**" (1962)

Ya da, "**Mapusanelerde ışığıydı hürriyetimin / ekmeğimin katığıydı sürgünde / her biten akşamdaydı, her başlayan günde / ulu kurtuluş düşü memleketimin**" (1962).

Nazım'ın özlemini damıttığı "Davet"in son dizeleriyle bitirilebilir:

Kapansın el kapıları, bir daha açılmasın,
yokedin insanın insana kulluğunu!
Bu davet bizim.

Yaşamak! Bir ağaç gibi tek ve hür
ve bir orman gibi kardeşçesine,
bu hasret bizim.

Ocak 1994.

Cemal Süreya

CEMAL SÜREYA İÇİN

OYLUMLU (hacimli) bir kitabı tam olarak okudu mu Cemal Süreya diye sorarım kendime. Sade'ı ya da *Goriot Baba*'yı değil ama, bilimsel sosyalizmin bellibaşlı yapıtlarından birini, örneğin *Kapital*'i okudu mu? Bakmış, karıştırmış, şurasından burasından okumuş gibi gelir bana.

Okuyup irdelemeyi değil, daha çok konuşmayı sevmiş olmalı Cemal. Konuşmaya benzer bir ilişkidir kitaplarla kurduğu ilişki de. Bireştirmeyi değil, ayrıştırmayı; toplamayı değil, dağıtmayı; biriktirmeyi değil, harcamayı sever gibi. Kendisini bulmayı değil, kimi gülüşlerin ardına kendini serperek gizlemeyi sever gibidir de.

Ahmed Arif, *Medeniyet*'i bağladıktan sonra, Rüzgarlı Sokakta *Ulus*'un basıldığı basımevine gelirdi. Ankara'daysa Cemal de gelir, bizimle "gecelerdi". Tüm gece konuşurduk, Gazetenin baskısı erken biterse, çıkar, Kızılay'a kadar yü-

rürdük. Konuşarak.

Geceler boyu ne konuştuk, nelerden konuştuk, şimdi tam çıkaramıyorum. Ama Cemal konuşmayı sevdi. Son yıllarında da. haftanın belirli günlerinde, belirli yerlerde ve belirli saatlerde dostlarla biraraya gelmek, konuşmak, Cemal'in yaşamının giderek ayrılmaz bir öğesi oldu. Bu masalar arasında uçuşan, toplanan ve dağılan düşümsü düşünceler, Cemal'in düşünsel ve şiirsel yaşamını devindirmede belirleyici olmaya başladı.

Tanrıyı sorgulayan Bektaşi söylemlerini anımsatan "**üstü kalsın**", böyle bir ortamda, ya da böyle bir masada hesap ödeme anında uç vermiş gibi gelir bana.

1 / / Sürgün ve Göçebe

Cemal'in yargılandığı yaşam, siyasal ve ideolojik kimliğinin özgürce oluşmasına engel oluşturdu sanırım.

1938 Dersim isyanının ardından, Cemal, ailesiyle birlikte sürgündedir. 29 Nisan 1990'da (50 yılı aşkın bir zaman sonra) defterine şu notu düşüyor: "Bizi bir kamyona doldurdular. Tüfekli iki erin nezaretinde. Sonra o iki erle yük vagonuna doldurdular. ... Günlerce yolculuktan sonra bir köye attılar."

Sürgüne götürüldüklerinde, Cemal, 6 ya da 7 yaşındadır. Bu olay ve sürgün yılları, Cemal'i derinden etkilemiş olmalı. "Sürgün" olmaktan ve kendilerine "sürgün" denilmesinden çekinir. Bu nedenle de, sürgün olduğunu sürekli saklamak ister. "Sürgün ne demek?" diye sorar nenesine. Aldığı yanıtları kimi bilgilerine ulayarak, sürgün ile göçmeni bir ölçüde özdeşler, "Keşke göçmen denseydi bize!" diye düşünür.

Cemal, günlüklerinde, bir yaşında ölen kardeşi Kemal'den sözeder. Kemal adı, Cemal adına uyak olduğu için konmuş olabilir. Gene de, Dersim İsyanından (ve dolayısıyla sürgünden) önce, babasının, Mustafa Kemal'e bakışının olumlu olduğunu düşünebilir insan. Sürgünden sonra ise, babasının bu duyguları, doğal ki olumsuz yönde değişmiş ol-

malı.

Bilecik'te, İstanbul'da ve Ankara'da okur. O günlerin gözde fakültesi "Mülkiye" öğrencisi olur.

Cumhuriyet onu, Doğudan alıp Batıya sürgün bırakmıştır ama, nesnel sonuçları bakımından aşiret birliğine bağımlılıktan (bu, aynı zamanda dinsel bağımlılığı da içerir) özgür bireye dönüşümün toplumsal koşulları da, bu sürgün sonucu oluşmuştur.

Öyle sanıyorum ki, Cemal Seber'in çocukluğunun ağır basan duygusallığıyla, Cumhuriyete tam karşı olduğu söylenemeyeceği gibi, Cumhuriyeti çığlıklanarak savunduğu da söylenemezdi. Nesnel durumu ile öznel durumu arasındaki karşıtlık, onu, Cumhuriyet karşısında ikircikli olmaya çekecek ve bu karşıt iki şeyi birbirine kaynaştıramadığı için de dengelemeye çalışacaktır. Çünkü öznel açıdan ailesiyle birlikte kendisini sürgün eden yönetimle özdeşleyeceği Cumhuriyete en azından küskün durmak ve nesnel açıdan kültürel kimliğinin toplumsal koşullarını sağlayan Cumhuriyete yakın durmak gibi birbirine karşıt iki konumu vardır.

○

Analığına ilişkin çocukluk anısını, Cemal'in ölümünden hemen sonra Buyrukçu yazdı. Cemal'in dizelerinde de kapalı olarak var: **Kuyuya sarkıtan kadın / Saçından kavrayıp kızkardeşimi**.

Ne çocukluk anılarını, ne de Erzincan'ı, bize 50'li ve 60'lı yıllarda anlatmadı. Gizledi. Sanıyorum Kürt olduğunu değil, sürgün olduğunu sakladı. İlkokulda da sürgün olduğu bilinir diye kaygılıymış. Ama sürgün olduğunu da, Kürt olduğunu da herkesin bildiğini bilmiş bir kavga sonunda. Belki de müfettiş olana değin, ya da Kürt sorunu sorun olarak az ya da çok konuşulmaya başlayana değin, ya da devlet memurluğundan ayrılana değin sürgünlüğünü gizleme gereğini duydu.

Kürt kökenli olduğunu çağrıştıracak özelliği de yoktu.

Doğulu bir dağlının yüz çizgileri kalın ve sesi pürüzlüdür. Cemal'in gençlik yüzünün çizgileri, yumuşak ve incedir.

Ölümünden sonra Perinçek, "Kürtlüğüyle övünürdü" diye yazdı. Yalçın Küçük, Cemal'in, kendisine, "Ben de Kürdüm!" dediğini yazdı.

Doğal ki doğrudur bunlar. Doğru olmayan, Perinçek'in söylediği anlamda Cemal'in Kürtlüğüyle övünmesidir. Çünkü Cemal gibi bir devrimci için saygın olmak, kan (kromozom) sorunu değil, insanlaşma, özgürleşme ve evrenselleşme sorunudur. Kürtlüğünü, yani dilini, bir ozan olarak bir kez daha bulamayacak ölçüde yitirmiş Cemal'in "Kürtlüğüyle övünmesi"ni, olsa olsa, ezilmenin, horlanmanın, baskılanmanın, insanın insan özünü kirletemeyeceği anlamında anlamalı.

Cemal'in, **Kürtler yalan söylemek zorunda / Arnavutlar doğru** dizelerini, şöyle söylemek de olanaklı: "Arnavutlar doğru söylemek zorunda / Kürtler yalan."

Belli ki Arnavutluğunu her yerde çığlıklamış olan (Cemal'in deyişiyle "edebiyatımızın mareşalı") Buyrukçu'ya karşı kendi haklı nedenlerini bu iki dizede dile getiriyor. Cemal'in, Buyrukçu'ya şöyle dediğini duyar gibiyim: Ben sürgün olduğumu saklamak zorundaydım, Kürt olmak nedir bilincine varmadan daha. Sen ise Arnavut olduğunu saklayamazdın da. Arnavut olduğunu çığlıklamaman için bir neden de yoktu. Çünkü Arnavutlar bu ülkede "göçebe"dir, ama Kürtler değil. Ya da bu ülkede "sürgün" olan Kürtlerdir, Arnavutlar göçebe.

Hemen burada söylemek bir paradoks gibi algılanabilir. Cemal, kendini "göçebe" olarak algılar. Öyle gezgin anlamında, yani coğrafya göçgünü göçebe değil. Bu, kendini bir yere oturtamamış olmaktan kaynaklanan göçebeliktir: "... **ben hangi şehirdeysem / yalnızlığın başkenti orası**".

Cemal için "Gurbet garba düşmektir" aynı zamanda ve

kendisi her zaman bu "gurbet" dediği Garpta olacaktır. Bilecik'te, Istanbul'da, Ankara'da, Paris'te. Hepsi onun Doğusuna (Şark'ına) göre, gurbettir.

Tam olarak "benim bu" diyeceği, kendisini "ana-ata kalıtçısı" sayacağı nesi vardır ki? Kürt (Zaza) ama, ona Kürt denebilir mi artık? Kavminden ve aşiret birliğinden yalıtılmış, dilinden/dalından koparılmıştır. Buna karşılık, aşiret geleneğinde olduğu gibi, bir aşiretten şu ya da bu biçimde ayrılmış olan birinin ya da ailenin bir başka aşirete alınarak bu yeni aşiretin alt basamaklarından üyesi olması gibi, bir başka aşirete alınmamış, ya da tekke değiştirmemiş, bir başka aşirete ya da tekkeye bağlı ve bağımlı olmamış. Burjuvalaşan toplum, onun özgür bireye dönüşünün toplumsal ortamını oluşturacaktır. Kuşku yok ki, bağımlı bireyden özgür bireye geçiş, yani aşiret üyeliğinden ulus birliğinin (biriminin) üyesi olmaya geçiş, bağlandığı aşiretin dağılmasının sonucu olsa da ilericidir; ama, özgür bireye dönüşmesinin bedelini kendi dilini yitirerek ödemesinin ardındaki uygulama, demokratik değildir.

Cemal, insanlığın gelişme aşamaları açısından çağına göre "geride" kalmış olan yarı-komünal ve yarı-feodal birliğinden koparılmış, alınıp konduğu toplumsal ortam, onun istenci (iradesi) dışında da olsa Kürtlüğünü soğurmuştur.

Ulus, tarihsel oluşumu açısından kimi ırkların/kavimlerin öncülüğünde oluşmuş olsa da, ulus birliği, ne bir kavmin (soyun, ırkın) öteki kavimler (soylar, ırklar) üzerindeki egemenliğidir, ne de ırkların (soyların, kavimlerin) yanyana sıralandığı bir birliktir. Ulus, çağdaş anlamda, ırk (soy, kavim) yapılanmasının bir bütün olarak aşıldığı, üyelerinin özgür bireyler olarak birbiriyle ekonomik temel üzerinde oluşturduğu siyasal birliktir. Ulus, adını, çoğunlukta olan ya da ulusun oluşumunda öncü rol oynayan kavmin adından almış olsa da.

Bu nedenledir ki, Cemal'in ülkesi Türkçe oldu. Başkenti de şiiri.

Kendi istenci (iradesi) dışında Türkçe onun dili oldu

ama, o da Türkçeyi güzelleştirdi, zenginleştirdi. Nice güzel şey, onun Türkçesiyle yaratıldı.

Göçebelikten yerleşikliğe konduğu mekan ise, evrensel olandır. Ülkü Tamer'in şiirinde billurlaştırdığı gibi "Okyanusta Fırat'ın salı"dır Cemal. Yöreselden evrensele açılmış bir sal. Cemal ne bir aşiretin, ne bir kavmin üyesi olarak kalabilirdi ve ne de bir ulus bireyi olmakla yetinebilir. Türkçe sınırlarını çizse de, o, dünya insanıdır. İnsanlık okyanusundaki saldır.

2 // *Sosyalizm*

Marksizmi, Cemal, olsa olsa, benim gibi 50'li yıllarda, yani fakülteye başladığı zaman arayabilirdi. Ne var ki, bu dönem, Bayar-Menderes makkarticiliğinin yükseliş dönemidir. Türkiye Komünist Partisi (TKP) yönetici ve üyeleri gözaltında ağır işkence görmüş ve tutuklanmışlardır.

Kitaba/yayına gelince:

Bilimsel sosyalizmi öğrenebileceğimiz yayın yoktu. Cemal'in, '53 ilkyazında Veteriner Fakültesine geldiği bir günü anımsıyorum. Kütüphanelerinde (SBF Kitaplığında) Kerim Sadi çevirisi *Kapital*'in birinci cildini (cildin bir bölümünü) birkaç saat de olsa karıştırmış olmanın övüncüyle içiçeydi.

Cemal, sosyalizmi öğrenerek seçmedi demek pek yanlış olmaz sanırım. Sosyalizmin, sosyalizmi bilmeden önce de özlediği insani değerleri savunan bir sistem olduğunu, sosyalizmi tanırken bilecekti.

Sosyalizm, onun ilkin açık, sonra gizli sevgilisi oldu. Yani sosyalizmi sevmenin yasak olduğu günlerde gizlemedi sosyalist olduğunu. Sosyalizmin "moda" olduğu günlerde de çığlıklanmadı "ben sosyalistim" diye.

Şu da var ki, bilimsel sosyalizmi, teorik olarak derinliğine özümsemedi Cemal. Özümsemek de istemedi diye düşünürüm.

(Bir ayraç açarak) SBF'de "Mali Şube"yi seçmiş olması üzerinde de durmak gerekir.

Kaymakamlık ve ardından valilik gibi, o zaman büsbütün karşıtı olduğu gerici bir siyasal iktidarın buyruğunda yönetici olmaktan ya da hariciyeci olmaktan, daha genel anlatımıyla "bürokratlaşmak"tan gizli bir kaçıştı bu. Soruları da olmalıydı kuşkusuz: Çünkü bu tür görevler için atama yapılmadan önce, geçmişinin (gizlediği sürgünlüğünün) gözönüne alınacağının büyük bir olasılık olduğunu düşünüyordu. Ama bu biliniyor muydu, bunu bilmiyordu Cemal. Yani geçmişi yani ailesinin Erzincan'dan sürgüne götürülmüş olması, göreve atanmasında ya da yükselmesinde bir engel oluşturacak mıydı! Cemal bunları düşünmüş ve kendi iradesi dışındaki olguların kendisi için belirleyici bir engel olmayacağı mali bölümü seçmiş olabilir.

Cemal, müfettiş muavinliğinden müfettişliğe geçiş sürecinde de, benzer soruları sordu kendine. Sezai Karakoç'un müfettişliğinin onanmamasına içten üzülmüştü ama, bu üzüntünün ardında, bu üzüntüyle yumaklaşmış kendisine yönelik soruları bulmak da olanaklıydı sanırım.

İdeoloji olarak bilimsel sosyalizmi derinliğine özümseme olanağı bulduğu zaman, yaşı benim gibi biraz geçmiş olmalıydı. Ama bundan önemli şu var: bilimsel sosyalizmi derinliğine özümsediği zaman, bunu yalnızca özümsemiş olmakla kalmayacak, belki kendisine bir parti üyeliği, o günkü devrimci eylemler içinde bir yer, düşünsel yaşamını devrimci disiplinle çerçeveleyecek farklı bir kimlik de seçmek zorunda kalacaktı. Cemal açısından, şair kimliğine yabancı, başka birinin giysisini giymek gibi bir şeydi bu. Hemen yukarda da belirttiğim gibi, devrimci devinimle karşılaştığı zaman, erginleşmiş ve gelişmiş bir kimliği vardı ve bu kimlik şiiriyle içiçe geçişen bir kimlikti.

Genel anlamda sosyalist olmak, yetecektir ona. Sosyalist teoriyi üretmek ya da sosyalizmi siyasal parti aracılığıyla yaşama geçirmek gibi bir çabası olmayacak. Sosyalizm, dünyayı kavrayış ve algılayış biçimi olarak şiirini derinden saracaktır: **Ama kardeşin kardeşe vurduğu hançer / İki ciğer arasında bağlantı kurar / Büyür, bir gün, zenginleşir orada**

ya da **sevdik oluklar boşaldık / cemi cümle bir sofrada / mehanetlik kalmayana.** (Biri "Ortadoğu" şiirinden, ikincisi "Kalın Abdal"dan, yani "biz ki Nazım'dık dünyada" dediği şiirden.)

3 / / Erotizm

Erotizm, Cemal'de, aşamalardan geçer.

Kadınlar hamamından erkekler hamamına bacağını uzatan Güzin ve bu bacağı "dur bakalım neresinden öpecek" Süleyman, Cemal'in gençlik fantezisidir. Bu fantezi, erginliğinde yazdığı "Ahırda gezdirilmiş gül kokusu" dizesiyle karşılaştırılabilir.

"Hür Hamamlar Denizi"nde erotizmin öğeleri olarak "bacak" ve "öpmek" doğrudan sözcüklerle anlatılır. İkincisinde ise, erotik öğeler doğrudan değil, simgesel adlarla şiire gelir. İnsanlığın besinleri doğrudan aldığı (yediği) evre ile onları işleyerek (mayalayarak, pişirerek) aldığı (yediği) evre, uygarlığın nasıl iki farklı aşamasını imlerse, Cemal'de de erotik öğeler, başlangıçta doğrudan yani organların ve edimlerin adlarıyla/sözcükleriyle, erginleştikçe (ve evrimleştikçe) simgesel olarak dile gelir.

"**Ahırda gezdirilmiş gül kokusu**" dizesinde, karanlık (ahır) ve ışık (gül) arasında; ahır ve gül ile simgelenen farklı iki koku arasında; durağan mekan (ahır) ile bu mekan içinde devinen ışık (gezdirilen gül) arasında; gülün kokulu ortama koku yaymasında, her iki kokunun da erotik duyumsatmaları karşısında koku salması arasında, herkesin farklı algılayacağı zengin bir değişkenlik vardır.

Cemal'in biyolojik olarak yaşı ilerledikçe, erotizm de şiirinde daha sık yer alır. **Kuşlar gibi cıvıldar / Tattırdığın acılar** dizelerinden de duyumsanır bu. O, "kırlangıç yuvası" dediği yeri, çoğu zaman, dünya acılarından ve boğuntularından korunduğu bir sığınak olarak algılamakla birlikte, manzara resimleri yapmaktan resmin zihinsel üretimine geçiveren ressam gibi, Cemal de, erotizmi bedensel anlamda doğrudan

üretimden erotizmin zihinsel üretimine evrimleşir.

Kendi açımlamasına göre, düğmesini diken kadınla evlenmiştir. Evliliğin kadınını, erotik öğelerden yalıtır. Birlikteliğini "anne"lik işleviyle açıklar ya da kendisine özen gösteren kadınla, kendisinde tamamlanmamış "anne işlevi" nedeniyle birlik olur. "Anne", doğal ki, burada, yapıcı, onarıcı, koruyucu olandır: **Özenle katlanmış bir mendil gibisin / Sil beni / N'olur kırk yıllık kirim pasım gitsin.**

Cemal, kendini onaracak, koruyacak, arındıracak olanla, yani dengesini sağlayacağı biriyle evlenmeyi seçmekle birlikte, tersi olur. Çünkü evliliğin dengesi, Cemal'i ola ki yavaşlatır, yani dengesini bozar. Nasıl ki, turnikesinde başaşağı dönen motosikletçi, dengesini ancak belirli bir hıza ulaştığı zaman sağlarsa, Cemal de iç dengesini, devingen dengesizliğiyle koruyabilir.

Oysa evliliğin dik yatağı kısa zamanda eğilir ve yataylaşır. Yatak ile yatmak arasındaki ilişkinin önceden sözleşmeyle yükümlülük altına alınması Cemal'in dengesini bozacaktır. Açlık grevindeki gencin düşlediği hemen her yiyeceği lezzetle anımsaması gibi, Cemal de, bilinmeyene özlem duyduğu ölçüde iştahlı bir üretici olur. Kuşku yok ki, devindirici kaynağı, bedensel dürtüler olmaktan çıkıp, zihinsel birikim olana değin.

Bir paradoks gibi gelebilir ama, Cemal, sanırım "aşk" nedir bilmedi. **Ben ömrümde aşk nedir bilmedim / Süheyla'yı saymazsak ha ha ha** dizelerini, bu dizelerin yazıldığı tarihten kırk yıl kadar sonra "Süheyla'yı saysak da ha ha ha" diye okumak, Cemal'i daha doğru açıklayabilir. Her ne kadar evliliklerinden daha fazla "sevgili"si olduysa da, Cemal, "aşk" nedir bilmedi.

Kızlara yönelik ilgisi de ilginçti. Siyasal Bilgilerin kantininde bir pinpon masası vardı. Burada Cemal arkadaşlarıyla birlikte kahve içerek pinpon oynayanları izlerdi. Pinpon oynayan arkadaşlarından bir kızın oyluklarının en güzel oyluk olduğu kararına burada varmıştı Cemal. Kızın oyluklarının (dizin arkasına düşen baldır ile üst bacağın birleştiği yeri

imlemek istiyorum) kusursuz bir içbükey oluşturduğunu yineler, aklığını överdi.

Ankara'ya, bana, kimliğini göndermişti. İstanbul'dan. Çankaya Nüfus Memurluğuna gittim. Kimliğine, "son" boşanma kararını işlediler. Çıkarken baktım, işlenen, "ilk" evliliğinden boşanma kararıydı. Burdan çıkarıyorum ki, Cemal'in (resmi) nikahlı iki eşi oldu. Biri kızı Ayçe'nin annesi, öteki oğlu Memo Emrah'ın annesi.

Ölümünden bir yıl kadar önce, Ankara'da, Mülkiyeliler Birliğinde bürokrasi üzerine söyleşisi vardı. Bir dinleyici, Cemal'e kaç kez evlendiğini sordu. Cemal de, kesin sayısını çıkaramadığını eklemekle birlikte, "Dokuz kez evlendim denebilir" dedi.

Cemal, ev ve evlilik düzenini sürdürmenin ayrılmaktan daha zor olduğu kanısına varmış olmalı. Ama bunu, her ayrılıktan kısa bir süre sonra unutmak gibi güzel bir huyu da vardı.

Ne var ki, ayrılmak her zaman kolay olmuyor.

Birini bana şöyle anlatmıştı:

Banyo yapmak için çıkardığı iç çamaşırlarını, evde pek kullanmadıkları bir dolabın altına tıkar. Temiz çamaşır giyerken, eşi yıkamak için kirli çamaşırlarını sorduğu zaman, Cemal, dalgın ya da kendini unutan bir anlatımla, daha önce çamaşır giymediğini söyler. Bir-iki ay böyle yinelenir bu. Gerektiğinde de yeni atlet/külot alır Cemal. Ama kirli çamaşırı sürekli yokolur. Çamaşırları bir-iki ay sonra dolabın altına tıkılmış bulan eşi, delirmekte olduğu kuşkusuna kapılır, ayrılır Cemal'den.

Gene de, kızların, kadınların kendisiyle ilgilenmesi, özellikle de erotik düşlerinin arasına sokulmak istemeleri onu sürekli gönendirdi. Cemal, ne kadar çok kadının kendisiyle sevişti̇ğini düşlemişse, o kadar uçtu. En çok da öldükten sonra uçtu sanırım. Onun için Cemal'i yattığı sininde değil, göklerde meleklerle birlikte düşlemek daha olanaklı. Ama o mu meleklerin ardında dolaşıyor (uçuyor), melekler mi onun ardında, onu artık "Allah bilir"!

İkinci Yeninin farklı iki anlayışını İkinci Yeni üzerine yazdığım son yazılardan birinde şöyle özetledim:

"–Anlamsıza kadar özgürsün, dedi o.

"–O da kendini anlamsıza yargıladı."

Cemal Süreya için, İkinci Yeni içinde algılanmak da, İkinci Yeni dışında algılanmak da, kendisiyle ve şiiriyle çelişir.

İkinci Yeni, "anlamsıza kadar özgür olmak" ise, Cemal, bir yanıyla ordaydı. Çünkü Cemal özgür olmayı seçmişti ama, anlamsızı değil.

İkinci Yeni, şiirin "anlamsıza yargılanması" ise, Cemal orada hiç olmayacaktı. Çünkü geleneksel mantığı şaşırtmayı sevmekle birlikte, anlamsızı amaç edinmekten kaçındı.

Daha doğru bir anlatımla, Cemal, o yıllarda (57-58'li yıllarda) kendisinin de katkısı olan şiirin yeni özelliklerinin saptanmasını istemiş olmalı. Ama şiirin, yeni kurallar ya da kalıplar içine çekilmesinin, özellikle bir akım adı/damgası altına sokulup sıkıştırılmasının rahatsızlığını duydu.

İkinci Yeni için son yazılarından birinde, benim, o günkü şiiri anlamaya çalıştığımı yazar ki, doğru bir saptamadır. İkinci Yeni, o günkü şiiri açımlamayı mı amaç edinmişti, yoksa İkinci Yeniyle, şiire yeni bir yöntem mi dayatılmış olacaktı. Birincisi ise, Cemal orada kuşkusuz oldu. Hem genel olarak değişen şiirin (Berk'in, Uyar'ın, Süreya'nın, Cansever'in), hem özel olarak kendi şiirinin değişen yönünün saptanmasını istedi.

"Anlamsız"lık, İkinci Yeni tartışmalarında çok yinelendi ama, o günden bugüne anlamsızın anlamı irdelenmedi. Anlamsız tek ve değişmez bir kavram olarak algılandı.

Sorulabilirdi "anlamsız ne?" diye. Bilinenlerden bilinmeyeni üretme uğraşı mı? Ya da bilinen (anlamı olan) iki ve daha çok sözcükten, saçma diyeceğimiz bir şey türetmek mi? Saçma ne? Bilmediğimiz, kavrayamadığımız, anlayamadığımız şeyler mi saçma, yoksa bir anlamı olmayan şeyler mi?

Öyleyse anlam ne? Mantıklı olan mı? **Ölür-yaşar-doğar** dizgesi mantıksız ve **doğar-yaşar-ölür** dizgesi mantıklı. Öyleyse mantıksız olan **ölür-yaşar-doğar** dizgesi gibi mantıksız olması gereken **doğar-ölür-yaşar** ya da **yaşar-doğar-ölür** dizgeleri anlamsız mı?

İnsanın mantığı, doğal üretim dizgesine bağlanmıştır. Doğal üretimin bağlı olduğu sisteme de bağlıdır. Zamanı, insan, dünya ile güneş arasında yinelenen bağlantıyla birlikte kavramış olmalı. Duyu organlarıyla algılanabilir olanlardan oluşan mantık ile biz, duyu organlarıyla algılayamayacağımız varlığın, doğanın, evrenin ve uzayın özünü, oluşumunu, gelişimini ve geleceğini açıklamaya çalışırız. Açıklarız da. Ama bu sınırlanış, zihnin sınırsızlığını, olabildiğince dar bir kanala çeker, dinsel/inançsal sistemlerde olduğu gibi çıkmazında boğabilir de. Sanatçı burada ne denli özgürse, özgürleşmenin üstünü örten kalın ve sert kabuğu tırnaklayabilir. Sanatçının. kendini bağlanmışlıktan kurtararak düşüncesini bağımsızlaştırmada, özgürleşme arayışının bir yöntemi olmak gerekir.

Oluşumlar, evrimler ve devrimler, süreçleri bakımından, zaman dizgesine sıkıca bağlıdır. Bizim geçmiş-şimdi-gelecek diye, kendi bilincimize göre bölümlediğimiz zaman nedir? Kendi ekseninde ve güneşin yörüngesinde döndüğünü kabul ettiğimiz güneş sistemi ve bu sistem içinde biz, aynı zamanda, tüm sistemle birlikte sürekli alan mı değiştiririz? Böyle bir alan değiştirme midir zaman? Zamanın başlangıcı var mıydı ve sonu var mı zamanın. Gelecek zaman sınırlı mı, sınırsız mı? Zaman için sınır ne? Sonsuzluğun sınırı yoksa sonsuz nasıl bir şey?

Bilemediğimiz yerde anlam da biter? Anlamsız mıdır anlamını bilmediğimiz her şey? Ya insanın istenci dışında toplumsal olarak ürettiği ilişkiler? Kölecilik mantıklı mıdır, ama anlamı yok mu? Feodalizm ya da içinde yaşadığımız için çoğumuza en "anlamlı" gelen kapitalizm mantıklı mı? Mantıksız olan her şey anlamsız mı?

O gün (yani 57-58'lerde) gelmekte olan şiiri, "İkinci Yeni"

adlı yazımda yorumladım. Doğru muydu, yanlış mıydı? Bu tartışmanın belirleyici özelliği, bence, doğru ya da yanlış olması değil, şiirin değişik açılardan tanınmaya çalışılmasını, tartışılmasını, yazılmasını sağlamış olmasıdır. Bugün, "İkinci Yeni" adlı yazımda ne yazdığımı çıkaramıyorum. Ama o gün gelişen şiire "ad" yapıldı. Orhan Duru'yla bir akşam meyhanede tartıştık, "Bir Şey Söylemeyen Şiir"i yazdım *Pazar Postası*'nda. Anlamsız şiire yargılandı bu yazım. "Bir şey söylemeyen" ile "anlamsız" arasında ilişki kurulabilir, ama özdeşlenemez. O gün pek ses çıkarmayanlar, yıllarca sonra, İkinci Yeni küllenmişken, Cemal'in çıkardığı *Papirüs*'teki bir açıklamam üzerine, İkinci Yeniyi, kendilerini, beni yererek, övmenin aracına dönüştürdüler. Yazılarımdan, yazılarımı tüm olarak kucaklamayan seçilmiş tümcelerle. Üstelik "nesnellik" adına.

Cemal, defterine şunu yazmış: "Şiir tartışmasında üretici olmak için bugünkü sorundan çıkış yapmalı. İkinci Yeni, Garip adlarından değil." Doğru mu bilemem. Sanırım TV2'de İkinci Yeniyi bir öyküyle özdeşledi Cemal. İzlerken "Ah Cemal" demiştim içimden.

İki dize ile de kendi şiirini tanımlamış. Ama şiirin sayısız (sonsuz) tanımı vardır, ve her şiir tanımı, bir şiiri tanımlamakla birlikte, "sonsuz *-eksi-* bir" kadar sonsuz şiiri dışlar. Bu, şiirin tanınamazlığı anlamına alınmamalı. Olsa olsa şiirin sınırsız (sonsuz) olması gerektiğini açıklar. İkinci Yeni, şiirin sınırlarını sınırsızlığa (yani anlamını bilmediğimiz alana) kadar genişletmek istedi. İkincisi, şiiri, ozanla ve yaşamla ve yaşamıyla bütünleştirmek, yaşama dönüşen şiiri, yaşamsal varlığın ayrılmaz öğesi olan zihinsel üretimle yumaklaştırmaya yöneltti.

Cemal'in, kendi şiirini tanımı, bu nedenle de üzerinde durulmaya değer:

"Alevdir çünkü benim şiirim
"Hayatın alev halidir"

Hayatın alev hali olan yalnızca şiiri değildi. Cemal de hayatın alev haliydi. Şimdi, üretmiş olan yaşamda yok. Ürettiği var. Hepsinden önce de şiiri var. Bu şiir hayat mı (yaşam mı), alev mi? Bu şiirlerde yaşayan nedir? Cemal mi, Cemal'in bedensiz yaşayan özü mü, yoksa insanlığın sürekli bilincinden bir kesit mi? Felsefi kavrayışım bu soruya doğru bir yanıt vermeye yetmiyor.

5 // Ölüm

Cemal, iç dengesizliğini, dış dengelerle korumaya özen gösterdi denebilir.

Polemik yapmadı. Kavga etmedi. Şiiri de öyle. Suçlayıcı, sorgulayıcı ve yargılayıcı değildir şiiri. Kimi zaman bir ironi, ince alay sezilse de.

Paris'teyken iki gömlek göndermiş. O zamanın moda gömleği. Naylon. Biri Ahmed Arif'e, biri bana. Ahmed Arif getirip vermişti. Yıllarca giydim. Ben Cemal'e böyle bir armağan verdim mi? Hayır, yaşarken aklıma bile gelmedi.

Cemal, ölmeden bir yıl kadar önce (28 Ocak 1989'da), İlhanilhan'da kitaplarını imzaladı. Genç bir arkadaş siyah-beyaz fotoğrafımızı çekmişti. Bu fotoğraflar İlhan'ın posteri altındaki panoda şimdi. İmzadan sonra yemeğe gittik. Körfez lokantasına. İlkin Mülkiyeliler Birliğine gitmeyi kararlaştırmıştık. Sonra değiştirdik. Mustafa Şerif Onaran'ı telefonla buldum, yer değiştirdiğimizi ilettim. Ama Sunullah Arısoy'u bulamadım. Körfeze giderken, Vecihi Timuroğlu, "Sen konuklarını yalnız bırakma, ben Sunullah'ı alır gelirim" dedi. Gitti, yalnız geldi. Sunullah'ı görememiş, kasaya not bırakmış. İki gün sonra kitabevinde anlattı Sunullah. O gün erken gitmiş Mülkiyeliler lokaline. Yukarı çıkmış. Bir köşeye oturmuş, gelmemizi beklemiş. Alınmıştı da. Üzüldüm. Cemal'in bir başka imza gününde, birlikte içmek için sözleştik, gülerek. Birkaç ay sonra, Sunullah Arısoy'un ölüm haberi geldi Kuşadası'ndan.

'89 sonları, Yunus Nadi ödüllerinin töreninden dönerken,

otobüs saatine kadar Cemal ile birlikte olmak istedim. Kadıköy'e geçtim, vapurla. Evine telefon ettim. Geldi. Yemeğini yemiş. Bir kadeh rakı içti. Sıkıntılıydı. Niçin sıkıntılı olduğunu sormaya çekindim. Beni vapura kadar geçirdi. Birbirbuçuk ay kadar sonraydı, Fahri Özdemir İstanbul'dan telefon etti, Cemal'in öldüğünü söyledi. Bomba düşmüş gibi oldu içiine. Evini aradım. Oğlu çıktı. Evet öldü dedi oğlu. Doğu Perinçek'i aradım. Kaybettik dedi, ağladı, konuşamadı.

Cemal iki yıldır yok.

Ölüm geliyor aklıma ölüm / Bir ağacın gövdesine sarılıyorum dizelerinde, ölürüm de ölmem diyen çığırışını duymak olanaklı.

Ölüyorum Tanrım / Bu da oldu işte derken de, ölüme direnmediğini duyumsamak olanaklı.

Bunu bir çelişki olarak değil, yaşam ile ölüm arasında, gençlikteki karşıtlığın, yaşın ilerlemesine koşut olarak azalmasının diyalektik değişimi olarak açıklamak daha doğru olur sanırım.

Öldüğü gün söyledim, artık daha bir yalnız duyumsuyorum kendimi diye. Sanki o, her sabah dilimize dolanan hüzünlü türküdeki Fırat kenarının ince dumanı artık.

"Camdan" şiiriyle bitirmek isterim:

İçkievinden çıkınca
Camdan
demin oturduğum yere
baktım.

Sigara paketimi
masada unutmuşum.
Sandalyede
Tıpkı benim gibi
Oturuyor boşluğum.

Bir eli alnında
benim gibi.
Ama biraz daha mı hüzünlü?
Otururken de
Biraz daha mı çıkarıyor
kamburunu?

Biraz daha mı benziyor
babama?

Bir yaş büyüğüm babamdan
ve rüzgar
bir törendeki gibi
çekiştirir durur
yağmurluğumu.

1-7 Ocak 1991, Ankara

CEMAL için yalnızca kederlenebilirim. Birkaç yılda bir karşılaşsak da daha bir yalnız kaldığımı duyumsadım birden. Düşüncemizi doğrudan değiştirmemiş olsa da düşünüşümüzü inceden inceye zenginleştiren bir düşünce ustası. Dilin ve şiirin gizli avcısı. Dostluğun ve arkadaşlığın "ince dumanı". Kendi dizeleriyle söylersem: "**Bir bardak su içsem şimdi / Yaralarımdan dökülür.**"

Cumhuriyet
11 Ocak 1990

C. Süreya ölümü: 9 Ocak 1990

'PAPİRÜS' DÜŞÇÜSÜYLE BULUŞMA

NOTLARIMDAN uzakta yazmanın güçlüğüyle çevriliyim.

Birazdan Ülkü Tamer'le çıkacağız. Şişli Camisine gideceğiz. 'Papirüs' düşçüsüyle buluşmaya.

Cemal'e göre, bir yaşamın (bütün ölümler erken olduğu için) üstü kalabilir. Ama Papirüs düşü, düşleri paylaşmanın düşüdür. Cemal Süreya'nın uçuşturduğu ve hepimiz için ayrı bir tadı olan düşlerle, şiiri kadar dostluğu paylaşmanın düşüyle, birazdan cami avlusunda, o keskin hançer gibi kanatmadan kesen ayrılığı paylaşacağız: Cemal hariç.

Öğrencilik anılarımı şöyle bir yokladığımda, Cemal, Erzincan'ı (sürgünlüğünü) kendinde gizlemiş gibi. Gecenin gecikmiş bir saatinde, Ulus'un basıldığı basımevindeki küçük odamın kapısına, sessiz gülüşünü bir siluet olarak bıraktığı zaman da içimden geçmiştir: Kendini tilki sanan tavşanların arasında, gizli tilki.

Sözcükle mi dili, dille mi düşünceyi, düşünceyle mi şiiri yakaladığı pek açıklanamaz. Hangisi hangisinin avcısı? Kendisi mi şiirini, yoksa şiiri mi kendisini avlardı, bu da pek açıklanamaz. Hileyi hileyle vuran avcı. Şimdi Eros öyle algılanabilir ki, Cemal, bedeninin öpüşeceği tabutu aldatıp onu koynuna alabilir de. Ve doğal ki (öğrenciyken yazdığı "Dalga" şiirinin bitişiyle): **ha ha ha**!

İkinci Yeniyle ilgili son yazılarımdan birine, "Anlamsızlığa kadar özgürsün dedi o. / O da kendini anlamsızlığa yargıladı." diye başlamıştım. Birinci "o", bendim. İkinci "o" ise Cemal değildi. Uyar, Cansever ya da Berk, Ece de değildi.

Çünkü İkinci Yeni, ozan ile şiirinin bütünleşmeye başladığı, şiirin ozanın kişiliğindeki zihinsel kimliğe erişmeye başladığı bir evreyi (dönemi) adlandırıyordu ve hepsi (İkinci Yeni ozanlar) kendi özgün özellikleriyle şiirde beliriyordu. Ortak yanları, şiirlerinin, doğrudan kendileriyle örtüşen / bütünleşen şiirleri yazmaya başlamış olmalarıydı. Sorgulandığı ya da suçlandığı gibi, bir kaçış şiiri değil, şiirin tam olarak özgürleşmesiydi.

Pazar Postası'nda şiirin tam özgürleşmesini savunurken, şiirin anlamsıza kadar özgür olması gerektiğini de vurguladım. Bunu, bugünkü kadar açık, yalın bir biçimde ifade ettiğimi söyleyemem doğal ki.

Şiire, kendi evrimi, gelişmesi içinde erişmemiş nice genç, anlamsıza kadar özgürlüğü savunmayı, şiiri salt anlamsıza yargılamak (mahkum etmek) olarak algıladı ve nice köksüz, yalnızca anlamsızlığı amaçlayan şiir akıverdi.

Cemal, İkinci Yeni ile kendisi arasına, örtülü de olsa, şu iki şeyi koymaya özen gösterdi: Birincisi, anlamsızı ilke edinen çoğunluğu genç olan ozanlardan kendisini ayırmak. İkincisi, İkinci Yeniyi, adı konmadan önce de içten içe oluşturmaya başlayan ozanlarla (kendisi de bu ozanlardan biriydi), bir "akım"ın "kural"ları içinde, aynı mangada biri gibi gösterilmekten kaçınmak.

Çünkü, ikisi de İkinci Yeninin yanlış yorumundan kaynaklanıyordu. Cemal, bu yanlışlardan sezdirerek uzak dur-

du.

Cemal, şiirin ve şiirinin özgür alanında koşturdu atını. Gene de, bu özgürlüğünü, kendini gizleyen gizleriyle içten içe prangaladığı belirtilmeli.

Kendi gizini kendine gizlemekte ve insanlığın gizlerini korunduğu ince dokusunda açığa çıkarmakta hünerli ikilik, insanı şaşırtmakla kalmaz, bir başka biçimde ve bir kez daha yakalanması olanaksız parıltısıyla ışır.

Yaşamın hemen tüm alanlarında yeniden koşmaya hazırlanıldığı bir evrede, bir dostun, telefonun öteki ucunda ağlamasından, geride, Cemal'siz günlerin kaldığını hemencecik duyumsatıveren bir "parıltı" bu.

Cumhuriyet
14 Ocak 1990

Ahmed Arif

kale

Bugünkü çağa uyarlanan usumuza, (köleci ve) feodal çağın büyük gürzü kale, kavranılamaz bir çılgınlık gibi gelir. Oysa orduların, baskınların, talanların çağıldadığı koca bir çağın kurtarıcı duvarıdır o. Yoğun ve ağır bir sömürü sisteminin de kurtarıcı duvarıdır. Tekniğin ilkelliği ve araçların cılızlığı, üretimin cüceliği, bu görkemli sömürü simgesi karşısında, yenilgiyi kabul eder, yazgısına boyun eğer gibidir. Hele bu duvarlar, yalnızca bir beyi değil de, beyiyle birlikte kent halkını, ticaret ve zanaatını, zenginliğini koruyan bir kent-kale olduğu zaman da, içinde yaşayanlara, bir baskı simgesi olarak değil, bir kurtarıcı simge olarak görünür. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bir kere, çalışan kast için sömürü, kendi çağının bilincine, doğal bir olgu olarak yansır. İkin-

cisi, kale-kent, ovalara, vadilere serpilen köy ve kasabalara göre, her şeyden önce canını duvar ile koruma ayrıcalığı taşır ve kale-kent içinde aşağı bir kasttan gelse de, bu birimin üyesi olarak, köy ve kasabadakinden ayıran ayrıcalığı bu duvarlarda bulur gibidir; ve onun içindir ki, duvarlardan kendine yansıyan, —başka bir kurtuluş henüz sözkonusu olmadığına göre— kalenin bedenini kurtaran yönüdür.

Kale, bir kere, bir kenti yalnızca koruyan büyük duvar olmaktan çıkıp, aynı zamanda, kuşakların iç aleminde efsaneleşen bir kurtarıcı, bir yönetici, bir komutan biçimine dönüştükten sonra da, kent halkı, kendi varlığını korumak için, onu, yani kaleyi yaratan düzene sıkıca bağlanır. Dış baskınlar, talanlar, onun varlığını aralıksız tehdit ettiği sürece, o, iç dinamizmini, iç değişmenin üzerini kalın bir kabukla örer, ve varlığını tehdit eden düşmana karşı korunabilmek için kendisini yöneten düzenin simgesi olan duvarlara bir kurtarıcı olarak bakar.

Bugün, hemen hemen her şey yıkılmış, çökmüş, gitmiştir de, duvarlar yer yer çağdaşımız olarak kalmıştır. Artık ne bir komutandır, ne bir kurtarıcı ve ne de yoğun ve ağır sömürünün gürzü. O, artık, çocuğun belleğine işleyen görkemli bir anı, genç adamın çocukluğuna, çocukluğun yiğitlik anlayışına özdeş bir düştür. Şurada yıkılmış, şurada temelleri aşınmış, şurada daha bugün yapılmış gibi dikilen duvarlar bulunmakla birlikte, kale, artık bir canlı değildir. Ölmüş ve cansız bir taş kalıntısıdır. En çok özenle korunan kapıları belki madde olarak kaybolmaktan çok önce de, anlam olarak tükenmiştir. Yeni zamanlara açılan ve yalnızca adı "kapı" olan kapıdan, bugün, yeni çağın, yarı-bağımlı kapitalist çağın öğelerini yansıtan kamyonlar, otobüsler, dolmuş yapan minibüsler ve Amerikan subayı taşıyan taşıtlar geçer. Aynı zamanda, aynı kapıdan, eskiden olduğu gibi, yarı-feodal aşiretin öğelerini yansıtan şalvarlı yaya köylüler, karpuz ya da buğday taşıyan öküz arabaları, at arabaları da geçer. Ve Diyarbekir Kalesinin kapısından, çok değil, otuz yıl kadar önce, hemen hemen yalnız bu ikinciler geçerdi, ve tek tük de

kamyon, otobüs. Ahmed Arif'in çocukluğunun soğurduğu Diyarbekir kalesi bu idi, belleğindeki yiğitliğin ve yüceliğin simgesi.

d a ğ

Fetih ordularının geçtiği yollardan yukarıya sivrilerek çekilmiş, henüz tekerleğin dönmediği, doğal kaledir dağ. Vadiler nasıl küçük suların biriktiği, ovalar nasıl yüzlerce küçük-yolun vardığı alanlar ise, dağlar da, tersine, bu merkezlerin çevrelerine saçılmış, dağılmışlardır. Onun içindir ki, şuraya buraya serpilmiş küçük köylere sığınan dağlılar, vadilerinden geçen, ovalarına düşen fetih ordularına, engin tepelerden, bir seyirlik gibi bakmıştır. Buna karşın, kendileri gibi dağlara konmuş bulunan komşu aşiretlere, ya da yer yer komşu oldukları dağlı ama kendilerine yabancı kavimlere karşı kendi birliğinin çıkarlarını savunabilmek için, birliğin başına (aşiret reisine), birliğin kendisine (aşiretine) sımsıkı bağlanmış, kanı yüzyılların ayırdığı kan da olsa, birbirlerini hısım akraba bilmişlerdir. Rantı emek olarak (angarya, zıbare) aşiret reisine öderken, sattığı tütünün, davarın, kaldırdığı buğdayın ondalığını aşiret reisine verirken, yalnızca kirmanç olmaktan başka bir soyluluğu olmadığı için, aşiret reisi ailesinin (pısağa) ya da kabile reisinin kızını almaya hakkı olmadığını, düşük bir kast olduğunu görürken bile, aşiret reisiyle aynı kandan geldiğini, kabilenin reisiyle aynı aileden geldiğini kabul eder. Çünkü, ovanın orduları dağları yiyememiştir ama, komşu aşiretler, birbirlerini bazan egemenlik altına, baskı altına almışlardır. Gerek düşmanına, gerek amansız doğaya karşı, kendi kanından olduğunu kabul ettiği aşiret üyelerine öyle sıkıca bağlıdır ki, yüzyıllar bu bağı çözememiştir henüz. Bu aşirete bağlılık, dağa bağlılık ile öyle içiçe geçmiştir ki, dağ onun bütünleştiği bir parçasıdır: **sığınabilirdi yüceltilere**. Ve eğer sığınabilseydi, ağzında dom dom kurşunu değil, gül memeler olurdu denmesi bundandır.

pazar

Kale, düşman askeri için ne denli görkemli, sağlam, erişilmez olursa olsun, pazar, kendi bağrına kendi eliyle oturttuğu Troya'nın tahta atıdır. Bağrında kendini çözüp dağıtan asit gibidir. Pazar, parasını verip kentin ürününü daha çok aldıkça, ve daha çok metaını verip kentin parasını aldıkça, duvarlar madde olarak sapasağlam göğe yükselirken bile, anlam olarak çözülüp erimeye başlar. Pazar, kendi ve onun merkez olduğu çevreyi eriten içindeki dinamizmidir. Kendini eriterek yeniden yapacaktır. Daha gürbüz, daha gelişkin, daha yetenekli kendi yadsınmasını yaratacaktır. Ama bu yeni kendini yaratmadan, o kalenin temsil ettiği üretim ilişkisinden, pazarın aracı olarak doğuracağı, pazarın üretime gireceği yeni üretim ilişkisine geçerken, bu yavaş, bu çetin, bu uzun süreç oluş halindeyken, o silahlı yabancı askere karşı yükselen kalenin göbeğindeki pazara, kalenin içten olmasa da bir gülümseme ile buyur ettiği, evrensel eşdeğer değişimcisi, bezirgan girer. Yani kaleyi, kalenin kendisinin bilincinde olmadan ve sessiz çökertecek olan. Troya'nın tahta atı gibidir; metaı ve metaın içinde o, kaleyi yıkacak gerçek düşmandır da. Biri (silahlı) kaleyi kendi *eline geçirmek* isterken, öbürü (evrensel eşdeğer değişimcisi) kaleyi içinden asit gibi eritip çökertecek, *yıkacak* olandır. İkincisi, yeni bir şafağın habercisi de olsa, yalnızca kişisel çıkarı uğruna *yıktığı*, "para" tapınağı altında her hilenin, her kötülüğün kölesi olduğu, insanal olan hiç bir şeye hiç bir zaman sahip çıkmadığı içindir ki, o gün olduğu gibi bugün de, onlar "engerekler ve çiyanlar"dır.

zanaatçı

Köy ile kenti birbirine bağlayan, ve ikisini birtek birimin öğeleri olarak birleştiren, ve diyalektik değişmeyi hazırlayacak olan, ama çağdaş sanayiden çok geride bulunan zanaatçı-esnaf, fabrika ürününün, özellikle kökü dışarda fabrika

ürününün yanında geri çekilir ve küçük de olsa para olarak sermayenin yalnızca değişim aracı olmaktan çıkarak doğrudan üretime girmesi filiz halindeyken kurumaya başlar. Henüz bir eli sabanda, bir eli çekiçte olan zanaatçı-esnaf, bu kuruyuş karşısında, ya çekicini eski ve artık kullanılmayan araçların yanına sessizce bırakır, dışardan gelecek olan manüfaktür ve daha sonra da fabrika ürününün satıcısı olarak, çağdaşı küçük-burjuva olarak belini doğrultmaya (ama bozulup yokolmaya) başlar, ya da yarı-proleter olmaya boyun eğer; öbür elinde tuttuğu sabanı, çekicini fırlattığı eli ile kavrar. ya yarı-köylü, ya yarı-proleter olarak yenik düşenin içten bir duyguyla sımsıkı sarıldığı, yenik düşenle, aynı kandan geldiğini soyut olarak kabul ettiği akrabaları ile iç dünyasında bir yakınlık kurar.

iki tip

İçsel değişmeye, yani diyalektik değişmeye uğrayarak değil de, dış etkilerle mekanik bir değişikliğe, dıştan gelen etkilerle değişmeye zorlandığı zaman; kendi pazarını kendi ürünleriyle değil de, yabancı ürünlerle doldurup, yabancı ürünler, pazara egemen olmaya ya da pazarı kuşatmaya başladığı zaman, gerek kent halkı içinde, gerek kent ile köy arasında birbirine karşıt eğilimler belirir. Kentin içinde eski emekçi tip, kendini korumak isterken; yeni tip, bu eski tipi her fırsatta kendi potasında eriterek kendisinden bir tip yaratmak için yoketmek ister. Yeni tip, kendi savaşını pazarda verir ama, gücünü ve desteğini dışardan alır. Eski tip, kentin diplerine, mahallelerin dar ve çıkmaz sokaklarına doğru çekilir ve orada mevzilenir ama, gücünü ve desteğini aşiret ilişkilerinin egemen olduğu çetin dağlar arasına saklanmış köylerde bulur.

missurileşmiş kent

Bu yetmez. Çünkü o, bir bakıma kapalı yönünün ağırlığı-

nı duyurduğu kentinden çıkıp, daha büyük kentlere, kapalı pazarın artık gerçek yabancısı kendisiymiş gibi diplere (Atpazarı) çekildiği, yarı-yabancı pazarın artık gerçek ev sahibi imiş gibi (Kızılay) tam egemen olduğu kentlere geldiği zaman, yani yarı-bağımlılaşma sürecine girmekte olan ülkenin merkezinde durduğu zaman, kapitalist kentleşmenin yanında missurileşme ile, burjuvalaşmanm yanında kompradorlaşma ile de daha belirgin bir biçimde karşı karşıya gelmiş olur. Kapalı kentinde "trade mark" damgalı yabancı mal ile sezinlenir olan, açık kentte, kendi toprağından kaynayan bir bardak suyun bile "emeriken"leşmekte olduğu olgusuyla sarsılır.

felsefe gereksinimi

Çocukluğunun soğurduğu Diyarbekir ile, üniversite öğrencisi olarak geldiği kent arasında, biri zaman, öbürü yer öğeleri arasında beliren ikilem, Ahmed Arifi çarpar gibidir. Yaşantısını sürdürdüğü çocukluğunun kenti ile bir yabancı olarak geldiği üniversite kenti arasındaki, kendisi ile yabancılaşarak gelişen iki oluş arasındaki, henüz bulanık olarak sezilen farklılık, duygularına sert bir dalga gibi çarpar gibidir. Bu ikilemden kaynaklanan –ama bu ikilemin dışında— genel ve hatta evrensel bir çözüm arayacaktır. Çözümü yakalar gibidir, kusursuz felsefe olarak nitelediği üzere. Ama, nasıl eski kentin kaleleri yıkıksa ve tam değilse artık, felsefenin duvarlarının taşları da henüz yeni yeni somut eşini bularak yaşam bulmaya başlar gibidir. Birincisi, ne denli geçmiş ise, ikincisi o denli gelecekte olandır, ve ikisi de tam değildir; feodalizmin kaleleri yıkılmıştır, duvarları yer yer durmaktadır; kapitalizmin pazarı açılmıştır, fabrikaları yer yer kurulmaktadır. Ve daima kendini kendisi olarak bağımsız bir ekonomiye kavuşturamayacak, üretim aracı üretimine değil, tüketim nesneleri üretimine yönelik, kısır, eksik ve emperyalizmin "kapatması" bir kapitalizm, yer yer yeşermektedir. Kapitalist pazar, yabancı sermayenin garsoniyeri-

dir, ve orada, süslü, gözkamaştırıcı metaları ile saf ve temiz insanın emeğinin lezzetini emer. Bu iki tam olmamış oluş arasında, her soyut somutlaşmaya ya da her somut soyutlaşmaya başladığı zaman, çizgiler sislenir, bulanıklaşır, dağılır. Felsefe kusursuzdur, ama somut gerçek, henüz berrak değildir, akış halindedir, yani katılaşmadığı için sürekli değişmektedir. Bu ikilemin ortasındadır Ahmed Arif, bu ikilem olarak ifade edilen, bu iki ucun birbirine geçtiği yerde, yadsınan ile yadsınmanın oluştuğu yerde, iki ucun da akışarak oluşturduğu üçlem, dörtlem, beşlem içindedir. Konu, bulanık da olsa önündedir ve yenidir, felsefesi berrak ve kusursuz da olsa, felsefesinin henüz tam soğurulduğu bir ortamda değildir: "**Seni sevmek / Felsefedir, kusursuz. / İmandır, korkunç sabırlı. / İp'in kurşun'un rağmına, / Yürür, pervasız ve güzel. / Sıradağları devirir, / Akan suları çevirir, / Alır yetimin hakkını, / Buyurur, kitabınca...**" Ya da: "**Asıl iş, anlamak kaçınılmaz'ı / Durdurulmaz çığı / Sonsuz akımı.**" Ya da: "**Nerede olursan ol, / İçerde, dışarda, derste, sırada, / Yürü üstüne üstüne, / Tükür yüzüne celladın, / Fırsatçının, işbirlikçi hayının... / Dayan kitap ile, / Dayan iş ile / Tırnak ile, diş ile, / Umut ile, sevda ile, düş ile. / Dayan rüsva etme beni.**".

zindan

Çetin iş... Çünkü, bir kurtarıcı gibi kenti saran missurileşme ile, missurileşmeyi gülümsemeyle izleyen ülke arasındadır. Bilinçli olarak "almak" için ağını serpmiş olan ile verdiğinin vermek-olduğunun bilincinde olmayan aydın katmanı arasındadır. Yeni rakamlar, ikili anlaşmalar, yabancı sermaye yasaları, üsler, ülkenin bilinçli olarak amerikanlaştırıldığını vurgulamaktadır. Aydın katman içinde, ülkeyi bilinçli olarak amerikanlaştıranlar ve verdiğinin almak olduğunu sanan aydınların yanısıra, kendi özünün soğurulduğunu sezinlemeye, görmeye başlayanların ışıkları da şurda burda sızmaya başlar. Zindanın kör diplerinden de. Verdiğini almak sanan aydın katman, bu kusursuz felsefenin geceyi aya-

ğa kaldıran çığlığını değil, missurileşme gününden kalan şenliklerin sesini duymakta ısrar edecektir. Ve almanın vermek olduğunu söyleyen felsefe, işkencededir, zindandadır ve missurileşmiş kente kurtuluş yolunu gösterecek cılız ışık, missurileşmiş kentin içinde sanki bir çaşıtmış gibi zindandaki zindana kapatılmıştır. Aylardan sonra, nöbetçi memedin bir yaşlı kadının getirdiğini söyleyerek uzattığı iki salkım üzümü, kim olduğunu, kimden geldiğini bilmediği üzümü — hayır yemez, bakar ona. Çünkü o bir üzüm değildir, belki memedden, belki bir yaşlı nineden, belki bir tanıdıktan, belki akrabalıktan, belki felsefeden gelen yakınlıktan sızan bilincin ışığıdır. Yeşil soğan, karanfil kokan cigara, zuladaki mahsun resim, bu henüz öldürülememiş, ve belli ki öldürülebilemez direncin derindeki sessiz sesleridir. Bu tek tek sessiz seslerden, bir koro doğacaktır. Alfabe gibi, her okumaya başlayanın elinde dolaşan, büyük bir koro. Onun hücresinde küçük kağıt parçalarına sessizce çizilen dizeler, yirmi yıl sonra da olsa, Ankara Merkez Cezaevinin arka hücrelerinin birinden, bir gece yarısı, sade bir idam mahkumunun, nöbetçiye bir cıgara uzatır gibi haykırdığı mısralar, Şükriye Mahallesini ayağa kaldıran salt bilinç olur: **Terketmedi sevdan beni**. Ya da: **Haberin var mı taş duvar**. Ya da: **Bir umudum sende, / Anlıyor musun?**

öğeler

Ahmed Arif'in şiirinde, yerel temel öğe, ulusallaşma sürecinden bir bağımsızlık kesiti sunduğu kadar, aynı zamanda, temelde yarı-feodal bağımlılık içinde olan öğeleri saklar. Onda, insanın sunuluşu, evrensel bir senteze ulaştığı gibi, bu "insan", yiğit ve dürüst insanı, yani burjuvazinin, işbirlikçinin, kompradorun henüz çürütüp bozamadığı, aşiretine ya da topluluğuyla birlikte toprağına bağlı köylülüğün öğelerini de birlikte taşır. Dağda, aşiretin içinde bulunduğu üretim ilişkilerini değil, aşiretin dürüstlük ve mertlik törelerini; sömürülen emeği değil, aşiret üyesinin namus ve gururunu,

egemen öğelere ve egemen öğelerin jandarmasına karşı koruyan saf yarı-feodal emekçi tipe, şiirinde coşkun bir sevgiyle yer verir; yani dağda üretim ilişkilerini eleştirmez, ulusal baskıya karşı, ezilmeye, horlanmaya karşı pek açık olmamakla birlikte, ezilen olsun, egemen olsun yarı-feodal aşiret birliğinin üyelerini, geleneksel kırsal üreticiyi, sevgiyle sunar: **Yiğitlik inkar gelinmez / Tek'e tek döğüşte yenilmediler** de ondan.

Eski tipin değişmeye karşı susarak direnişi, burjuvaziye karşı geleneksel ilişkileri koruduğu, yani öznel olarak gerici bir öze sahip olduğu kadar, ulusal baskıdan, yabancı tasalluttan kendini koruma biçimine, bağımsızlık biçimine büründüğü için de, nesnel olarak ilerici bir öze, devrimci bir öze ulaşır; yani yarı-feodal aşiret birliğinin direnci, nesnel sonuçları bakımından kendi üretim ilişkilerini korumakla birlikte, kendi soyunu ve onurunu dış düşmana karşı koruma savaşımı biçimine bürünür. O, bilincine varmadığı pazara saldırmaz, ama kendisini çökerten pazarın arkasında sezdiği yabancıya karşı, onun temsilcilerine karşı, kendinde oluşturduğu kabuk içine çekilerek direnmeye başlar. Kırsal emekçinin dürüst, mert, yürekli insanı ile pazarın çıkarcı, ikiyüzlü, yüreği para olan bezirganı karşı karşıya geldiği zaman bile, kırsal emekçi tip için savaşım, pazarı değil, namusu ve onuru kurtarmak biçimine bürünür.

Bu arada, kente indiği zaman, bir ayağı tarlada, bir ayağı maden kuyusunda olan yarı-köylünün, bir kolu pamuk tarlasında, bir kolu fabrikada olan yarı-proleterin, düzen içinde değerini, yerini bulamadığını belirten devrimci teoriye övgü, Ahmed Arif'te vurgulanır: sevmenin kusursuz felsefesi, sisli bir dağın ardından ışır gibidir.

Işır gibidir, çünkü kapitalistleşme yaygın bir biçimde uç vermiş, ve artık, "**Çukurova / kundağımız, kefen bezimiz**"dir ve Kastamonu'nun ünlü Sepetçioğlu'su bir kömür işçisidir, Urfa'da Fransız'a kurşun atan Urfalı Nazif mavzer değil, kürek tutmaktadır. Bu kürek, kendi avlusunda, kendi küçük tarlasındaki kürek değil, kör boğaz nafaka uğruna, halden

düşmüş tebdil gezen can pazarındaki kürektir, yani ücretli işçidir artık. O geçmişin ayaklanan adamı, düşmana silah çeken adamı, ücretli işçi olmakla birlikte, henüz büyük sanayi işçisi değil, pamuk işçisidir, kömür işçisidir. Çünkü birkaç işletme dışında, işçi sınıfı, kendi sınıfının kurtuluşunun, kendi sınıfıyla insanlığın kurtuluşunun savaşımını başlatacak bir güçte değildir henüz. Ahmed Arif, teoriyi kendi toplumunun gerçeğiyle uzlaştırdığı içindir ki, onda, toplumun ilerici ve devrimci öğeleri, çeşitli kesimleriyle yansır, ama olduğu kadarıyla, o gün olduğu gibi.

strateji

Ahmed Arif, bağımsızlık gününde, devrimci eylemde, temel öğe olarak, bu bozulmamış, yiğit ve dürüst kırsal emekçiye, yani çoğu aşiret geleneğinden kendini yalıtamamış Anadolu köylüsüne, bağımsızlığı, gururu ve namusu için savaşım verecek güce umutla bağlanır. Onun Anadolusunun insanı yüreklidir, iyidir, dürüsttür; eşkiya da olsa, mapusa da düşse, yoksul da olsa, kurtaracak ve kurtulacak dinamizminin tükenmediğini eksiksiz bir güvenle vurgular. Dayandığı temel kurtarıcı öğe, yarı-sömürgeleşmenin henüz yok edemediği sert ve en dayanıklı kaleler olan köylerde, saf biçimleriyle duran geleneksel köylünün bağımsız yaşama potansiyeli, Çukurova'nın ırgadı, kömür işçisi olmuş debdil gezen Sepetçioğlu, kürek tutan Urfalı Nazif'tir. Ahmed Arif, böyle bir ortamda, kentte ise eski mahalle içlerine, köyde ise çetin dağlar arasına sığınmış yiğit ve dürüst insanın yanında yerini seçer ve o, mavzerini, yeni düzenin ikiyüzlülüğüne, yüreği "para" olan zulme doğru çevirir. Çünkü, Ahmed Arif, şiirlerini yazdığı zaman, en azından traktör tarafından *hymen femininus*'u izale edilmemiş olan onun geleneksel Anadolusu, daha çok böyle idi; ya da o, sorunu böyle koyacak bir çevreden geliyordu. Bu öz, kapitalist kentte, aşkta, mapusanede yer yer yeni düzenin emekçilerine çevrilirse de, şiiri, susadıkça, döner-dolaşır çocukluğunun pırıltılı kaynağı-

na, Diyarbekir çevresine, bir ceylan gibi su içmeye iner ve sırtını kendi dağına yaslamış bir zulüm avcısı, bir Köroğlu gibi, mavzerine şiir doldurur.

Türk Solu, 15 Aralık 1967, sayı: 5
Türkiye Yazıları, Haziran 1977, sayı: 3

Vahap Erdoğdu'nun çıkardığı ve Ekim 1977-Nisan/Eylül 1980 arasında 12 sayı yayınlanan üç aylık *Yeni Ülke*'de genel ve güncel açıdan faşizme ilişkin 650 sayfaya varan yazım yayınlanmış. Derginin 1. sayısındaki yazının adı: "Faşizm Üzerine Bir Deneme". Birinci bölümün X'uncu kesimi "'Sol' Sekterlik, Ulusal Gurur ve Enternasyonalizm" arabaşlığını taşıyor. Ahmed Arif'in "Anadolu" şiiri de, bu yazıda, utanç duyduğumuz, nefret ettiğimiz ve gurur (övünç) duyduğumuz değerler açısından örnekleniyor. Aşağıda, okur, bu kesimin baştan bir kısmını bulacak.

Palmiro Togliatti'nin, 1934-35'lerde, faşizm üzerine yazdığı yazıları içeren *Lectures on Fascism*'ine bir giriş yazan James Klugmann, "Faşizm —diyor—, işçi sınıfının potansiyel müttefiki olabilecek güçlere karşı tutumundaki gerçeklikten ve her şeyden önce de onun sekterliğinden yararlanır. Devrimcilerin, gençliği ya da köylülüğü ihmal ettiği ya da enternasyonalizmi anti-nasyonalizm ile birbirine karıştırdığı, yani halkın *geçmişte ilerici olan** her türlü gerçek halk yurtseverliğini ve emekçi halkın gururunu reddettiği durumlarda, faşizm, bundan hemen yararlanır."[150]

İtalya'da olduğu gibi, Almanya'da da, faşistler, yurtseverliği tekellerine almışlardı, çünkü sosyalist ve komünistler,

* İtalikler ve espaslar benim. —*M.E.*

soyut ve kitlelerin anlayamadığı bir enternasyonalizme saplanmışlardı ve halkın ulusal özlemlerini dile getirmekten kaçınıyorlardı. Komünist Enternasyonalin VII. Dünya Kongresine sunduğu raporda Dimitrov, bu konuya özel bir yer ayırmaktadır. Çünkü "Faşistler, geçmişte *yiğitçe yönetilen ne varsa** tümünün mirasçıları ve sürdürücüleri" olmuşlar, buna karşılık, "halkın *ulusal duygularını zedeleyecek ne varsa** faşizm-düşmanlarına karşı silah olarak" kullanmışlardır.[151] Dimitrov, devrimcilerin, "halk[ın] bugününü ve yarınını ilgilendiren sorunlarla olduğu kadar, dünü ilgilendiren sorunlarla da ilgilenmek durumunda" olduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir: "Komünistler, ... *halkın devrimci geleneğini ve geçmişini bugünkü kavgasıyla birleştiremiyorlarsa*,* o zaman ulusun g e ç m i ş i n d e d e ğ e r l i n e v a r s a" faşist sahtekarların eline verilmiş ... olur."[152]

Enternasyonalizmin, anti-nasyonalizm ile, proleter anlamda ulusçuluğun, burjuva anlamda ulusçulukla karıştırılması, faşizmin, "kitlelerin ateşli ulusal duyguların"dan[153] yararlanmasına neden olur. Ulusun geçmişinde ilerici ne varsa, tümünün faşizme terkedilmesi, ya da faşizmin ulusal olan her şeye sahip çıkabilmesi, başta köylülük olmak üzere küçük-burjuva kitleleri, küçük-burjuva kökenli ya da küçük-burjuva ideolojiye bağlı öğrencileri, memurları, hatta proletaryanın geri unsurlarını, devrimci proletaryanın saflarından koparır, ve onları faşizmin kitle gücü arasına katar. İşçi sınıfı, faşizme karşı savaşırken, "*kendi doğal müttefiklerinden*"[154] kopar. "*Büyük köylü kitlesini* kazanan faşizm —diyor Dimitrov—, proletaryanın kendi doğal müttefiklerinden kopması sonu *işbaşına geldi*."[155]

Köylülük ve kent küçük-burjuvazisinin, daha önce de yinelediğimiz gibi, küçük de olsa bir mülk sahibi olduğu için burjuvaziye, kendi emeğiyle ürettiği için emekçiye dönük iki yüzü vardır. Kökleri, özel mülkiyetin varolduğu kapitalizm-öncesi ekonomi biçimlerine uzanan kır ve kent küçük-burjuvazisi, kapitalizmin gelişmesinin zayıflığı oranında "bi-

* İtalikler ve espaslar benim. —*M.E.*

linçli ve tutarlı gericiler yetiştirir".[156] Kapitalizmin gelişmesi oranında ve bunalım yıllarında ise, hızla yıkıma uğrayarak büyük bir kısmı proleterleşir ya da proletaryanın yakın adaylarını oluşturur. Küçük-burjuvazinin bu hızla dalgalanan unsurları, onun, bilinçli ve tutarlı gericiliğini sarsar, ama onu ulusal duygularından, gurur duyduğu ulusal geleneğinden uzaklaştırmaz. Gerek proleterleşen, proleterleşmekte olan ve gerek eski durumunu koruyan kır ve kent küçük-burjuvazisi, hemen, egemen sınıfın hizmetine girmek ya da *işçi* sınıfını izlemek durumunda kaldığı zaman, maddi çıkarları bakımından olduğu kadar, *ideolojisi* bakımından da kendi müttefikini arar. Bu müttefik, *doğal müttefiki* işçi sınıfıdır. İşçi sınıfının, bütün ülkelerin işçilerine karşı enternasyonal ruhunu her an diri tutması, onun ulusal duygulardan gurur duymasıyla çelişmez. Onun ulusal gururu, ulusun geçmişinde *ilerici, devrimci ne varsa*, onlara sahip çıkması, *gerici, tutucu ne varsa* ondan kin ve nefret duymasıyla karakterize edilir. Küçük-burjuvazi, *emekçi yönüyle* bu ilerici, devrimci geçmişe, *mülk sahibi yüzüyle* gerici, tutucu geçmişe bağlıdır ve onun kapitalizm-öncesi üretim ilişkilerinden gelen kökü, bu iki geleneği, zihninde bilinçsiz bir karma oluşturur. Onun büyük kısmıyla proleterleşen yönü, emekçi yönünü ağdırırsa, ilerici ve devrimci geleneğe bağlılığını da ağdırır, ideolojisinin iki yönünden birini, gerici ve tutucu yönüne karşın ilerici ve devrimci yönünü öne çıkarır.

Çeşitli *ulusal topluluklardan oluşan* Rusya'da, 1914'te, Lenin, "Büyük-Rus Ulusal Gururu Üzerine" adlı yazısında, "Ulusal gurur duygusu —diyor—, bize, biz bilinçli Rus proleterlerine yabancı bir duygu mudur? Elbette ki değildir! Biz, dilimizi ve yurdumuzu severiz; biz, yurdumuzun emekçi yığınlarını (yani yurdumuz nüfusunun onda-dokuzunu) demokratik ve sosyalist bilinç düzeyine yükseltmek için elimizden geleni yapıyoruz. ... Zulüm ve aşağılamalara karşı göstermiş olduğumuz direnişten ötürü gurur duyuyoruz. Rus işçi sınıfının, ... yığınların güçlü devrimci partisini yaratmış olmasından ötürü; Rus köylülüğünün demokrasiyi benimse-

meye başlamasından ... ötürü gurur duyuyoruz. ... Rus ulusu da, bir devrimci sınıf yarattığı için, bu ulus da insanlığa, ... özgürlük ve sosyalizm uğruna savaşım örnekleri de verebildiği için, yüreklerimiz ulusal gururla doludur. Yüreklerimiz ulusal gurur duygusuyla doludur; işte bundan ötürüdür ki, (...) kölece *geçmişimizden özellikle* nefret ederiz; toprak sahiplerinin, kapitalistlerin de desteğiyle, ... Romanovlar, Bobrinski ve Purişkeviçler çetesini güçlendirmek için, bizi savaşa sürükledikleri zaman bugünümüzden de nefret ederiz."[157]

Sorun açıktır sanırım. Lenin, Büyük-Rusların ulusal gururu ile ulusal nefretini karşı karşıya koymaktadır. Ulusal gurur duyduğu geçmiş ve bugün, ilerici, demokratik ve devrimci olandır; nefret duyduğu geçmiş ise, "katliamlar, sıra sıra idam sehpaları, zindanlar, büyük açlık ve papazlara, çarlara, büyük toprak sahiplerine ve kapitalistlere kölece bağlılık"[158] ve "toprak sahiplerinin, kapitalistlerin de desteğiyle, Polonya ve Ukrayna'yı boğazlamak için, İran'da ve Çin'de demokratik hareketi ezmek için ve ... yüzkarası olan Romanovlar, Bobrinski ve Purişkeviçler çetesini güçlendirmek için" Rusya'nın savaşa sürülmüş olmasıdır.[159] Belki, bu yazının Türkiye ile ilgili bölümünde yeri gelmeyecektir diye, konuyu somut olarak okurun zihninde canlandırmak için, bizde eklemek istiyoruz: Bizde ulusal geçmişimizden gurur duyarız, Pir Sultan Abdal'ı, Şeyh Bedrettin'i, Nazım'ı yetiştirdiği için ulusal geçmişimizden gurur duyarız; ulusal kurtuluş savaşını verdiğimiz için, emperyalizmi kendi toprağımızda da olsa yendiğimiz, hilafeti ve saltanatı yıkıp cumhuriyeti kurduğumuz için geçmişimizden gurur duyarız; geçmişimizden nefret de ederiz, Pir Sultan'ı asan, Kubilay'ı kesen geçmişimizden nefret ederiz; Kürtler üzerinde yüzyıldır süren ve kanlı zulümlere varan bugünümüzden, ülkeyi yeniden yarı-bağımlı duruma getiren bugünümüzden, Denizler'i idam eden bugünümüzden, yüzlerce gencimizi işkence altında inleten, yüzlerce gencimizin canına kıyan zulüm ve baskıdan dolayı da bugünümüzden nefret ederiz.

Ahmed Arif, "Anadolu" şiirinde bu gurur ve nefretin gü-

zel bir tablosunu çizer:

"Utanırım, / Utanırım fıkaralıktan, / Ele, güne karşı çıplak... / Üşür fidelerim. / Harmanım kesat." — Ve biz, bu günümüzden utanç duyarız.

"Binlerce yıl sağılmışım / Korkunç atlılarıyla parçalamışlar / Nazlı, seher-sabah uykularımı. / Hükümdarlar, saldırganlar, haydutlar, / Haraç salmışlar üstüme." — Ve biz, bu geçmişimizden nefret ederiz.

"Nasıl severim bir bilsen, / Köroğlunu, / Karayılanı, / Meçhul askeri ... / Sonra Pir Sultan'ı ve Bedrettin'i. / Sonra kalem yazmaz / Bir nice sevda... / Bir bilsen Urfa'da kurşun atanı, / Minareden, barikattan, / Selvi dalından."[160] — Ve biz, bu günümüzden ve bu geçmişimizden gurur duyarız.

(...)

Yeni Ülke
Yıl: 1, Sayı: 1
Ekim Kasım Aralık 1977

NOTLAR

[150] James Klugmann, "Introduction", Palmira Togliatti, *Lectures on Fascism*, s. XIV.

[151] Georgi Dimitrov, *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, Birinci Kitap, s. 113-114.

[152] *Aynı yapıt*, s. 126.

[153] *Aynı yapıt*, s. 55.

[154] *Aynı yapıt*, s. 127.

[155] *Aynı yapıt*, s. 165.

[156] Lenin, "Gençlik Enternasyonalizminin Görevleri", *Gençlik Üzerine*, s. 192.

[157] V. İ. Lenin, "Büyük-Rus Ulusal Gururu Üzerine", *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı*, Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 110.

[158] *Aynı yapıt*, s. 111.

[159] *Aynı yapıt*, s. 111.

[160] Ahmed Arif, "Anadolu", *Hasretinden Prangalar Eskittim*, 12. basım, Cem Yayınları, İstanbul 1976, s. 61-62.

AHMED ARİF ÜZERİNE BİR KİTAP

DİYARBAKIR Tanıtma Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, Ahmed Arif'in yaşamını, sanatını ve şiirlerini içeren bir kitap yayınladı: *Ahmed Arif / Hayatı Sanatı Şiirleri.*

Kitabı, Diyarbakır Kültür Vakfı Başkanı Şevket Beysanoğlu ile araştırmacı-yazar Vecihi Timuroğlu hazırladı.

Kitap dört bölümden oluşuyor. Birinci bölümde Ahmed Arif'in "Hayatı ve Sanatı", ikinci bölümde "Hakkında Yazılanlardan Seçmeler", üçüncü bölümde "Ahmed Arif'le Konuşmalar" yer alıyor. Son bölümde ozanın 14 şiiri ve fotoğrafları var.

Ahmed Arif, 21 Nisan 1927'de Diyarbakır'da doğdu. 2 Haziran 1991'de Ankara'da yaşamdan ayrıldı.

Tek şiir kitabı *Hasretinden Prangalar Eskittim*, ilk kez 1968'de yayınlandı, o günden bugüne 29 baskı yaptı. 12 Mart ve 12 Eylül askeri yönetimler döneminde yayınlanmadığını

da ekleyelim.

Şiirinin canlı kalmasını, yöresel konulara değindiği zaman da, evrensel özü yakalamasında aramak gerekir. Şiirlerinin sıcaklığı, bu özün yerel söylemde kaynaştırılmasında gizlidir.

Kitapta Ahmed Arif üzerine yazılan yazılardan da anlaşılacağı gibi, onun şiiri farklı açılardan değerlendirilmiş, feodalitenin şairi olduğu da söylenmiş. Gülten Akın, Yaşar Kemal, bu tür yorumlara karşı çıkmışlar.

Ahmed Arif'in sesi, şiiri, şiirinin ideolojik özü '30'lu yılların Diyarbakır'ı ile '50'li yılların Ankarası'nda oluşur. Aşiret törelerinin ağır bastığı çocukluk ve gençlik çevresiyle kapitalistleşmenin tamamlanmadığı, ama missurileşme (bağımlılaşma) döneminin başladığı üniversite gençliği yılları, Ahmed Arif'in şiirinin oluşumunda belirleyici bir rol oynar.

Yazdığı olayların, yaşadığı yörelerde aşiret yaşamının varlığını korumuş olması, onun, kapitalist-öncesi yaşamın şairi olarak yorumlanmasına neden olur. Böyle bir yorum, bu yorumun dayandırıldığı nedenler, doğruluktan ve bilimsellikten uzaktır. O, içinde bulunduğu dönemden tarihe, gününe ve geleceğe bakarken devrimcidir. Ahmed Arif'i devrimci yapan, ideolojik bakış açısıdır. Benim, kitaba da alınan "Mavzerine Şiir Doldurur" adlı yazım, bu yazının yazıldığı tarihlerde güncel olan "Milli Demokratik Devrim" tezine oturtulmuş bir yazıdır ve bu yazıda vurgulanan bağımsızlaşma, demokratikleşme ve özgürleşme, devrimci bakış açısının ürünüdür.

Ahmed Arif'in en ünlü şiiri, kuşkusuz "Otuzüç Kurşun"dur. Ahmed Arif "Otuzüç Kurşun"u *Ulus*'un basıldığı basımevinde, geceleri bana her okuduğunda, şiirin henüz eksik olduğunu, tamamlanmadığını, tamamlayacağını söylerdi. Kimi bölümleri geçerken, durur, bu araya bir bölüm daha yazacağım derdi. Ama şiir bu (eksik) durumuyla yayınlandı. Bütünü bakımından tamamlanmış bir şiir olmakla birlikte, Ahmed Arif, ara bölümler bakımından şiirinin eksik olduğunu söylerdi. Tasarladığı gibi tamamlayamadı. Kendini bu tı-

kanıklıktan tam da kurtaramadı. "Otuzüç Kurşun"u hem oylum açısından, hem şiirin etkileyici gücü açısından kendine temel aldı ve yeni yazacağı her şiirin en azından aynı etkinlikte olması özlemine, tasarımına, kendini yargıladı. Onun için de yazmakta zorlandı. Bu zorlanış, onun iç dünyasını kavramaktan uzak olanlar tarafından bir susuş olarak nitelendi.

Devrimci düşünüşü, geleneksel söylemle şiirleştirmesi, onun şiirinin özgünlüğünü belirlemekle birlikte, bu geleneksel söylem, şiirinin tıkanmasında belirleyici oldu. Çünkü devrimci düşünüş, ne denli yaşamla yeniden ve sürekli yenilenir ve çoğalırsa, geleneksel söylem o ölçüde belirli büyüklüktedir ve sınırlıdır. Sürekli yenilenen ve çoğalanı, sınırlı olanla yeniden üretmek olanaksızlaşır. Ahmed Arif, kendi sesi olarak algıladığı geleneksel söyleme kilitlendi, bu nedenle de yaşamın sürekli kendini yenileyen, artan ve çoğalan devrimci özünü aynı süreklilikle kucaklayamadı.

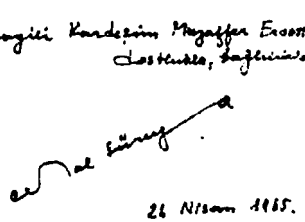
Yaşamı, devletin "polis" yüzüyle acılaşmış, yalnız kalmasına, maddi bakımdan güç günler yaşamasına karşın, ne günlük yaşamında ve ne de düşünsel/ideolojik yaşamında ödün vermemiştir.

İlhanilhan Kitabevine, istediğim halde imzaya gelmedi. Bazı gerekçeler üretti kendi kendine. Seziyordum, çok sevdiği İlhan'ın "öldürülüşünü" somutlaştırmaktan kaçıştı onun uzak duruşu. Bunu kendine de sanırım doğru olarak açıklayamadı. Ben sezdim sürekli. Ve ben de cenazesine uzaktan baktım. Belki de öldüğünü somutlaştırmak istemediğimden.

Diyarbakır Kültür Vakfını ve kitabı hazırlayanları kutlarım.

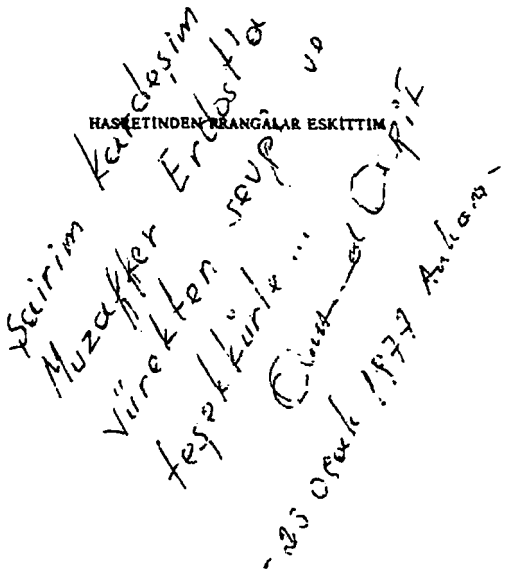
Sosyal Demokrasi
Sayı: 1, 1 Nisan 1992

GÖÇEBE
Cemal Süreya

Dergiyi ne zaman çıkaracağız?

Üvercinka'nın ilk baskısını Cemal Süreya'nın imzaladığını anımsıyorum. Babamın Artova'da sattığı kitaplarının içinde gitmiş olmalı. Cemal Süreya, *Göçebe*'ye şinları yazmış: "Sevgili Kardeşim Muzaffer Erdost'a dostlukla, bağlılıkla. Cemal Süreya / 25 Nisan 1965." Altında bir ek: "Dergiyi ne zaman çıkaracağız?". *Göçebe*'yi, Salim Şengil'in çıkardığı *Dost*'ta, *Üvercinka*'dan sonraki beklentimi bulamadığımı ekleyerek eleştirmiştim. Muzaffer Buyrukçu bir mektup yazarak, beni yanılamış, "hiç mi güzel şiir yok" diye de sorgulamıştı.

Ahmed Arif, *Hasretinden Prangalar Eskittim*'in ilk baskısına, "Sevgili Kardeşim Muzaffer Erdost'a saygıyla ve Onurla! / 29-11-1968 Ankara" yazmış. Kitabın 12. baskısını da imzalamış: "Şairim kardeşim Muzaffer Erdost'a yürekten sevgi ve teşekkürle... Ahmed Arif - 23 Ocak 1977 Ankara".

ONUR YAYINLARI
Kurucusu: İlhan Erdost
Sorumlu Yönetmen: Muzaffer İlhan Erdost
İlhanilhan Kitabevi
Karanfil Sokak 30/1 Kızılay Ankara
Tel: 0312 417 0008 Faks: 0312 419 4376

Üç Şair

Muzaffer İlhan Erdost, Nazım Hikmet'i, Cemal Süreya'yı, Ahmed Arif'i farklı söylemlerle anlatıyor.

Nazım Hikmet'in şiirinde devrim anlayışı/kavrayışı irdeleniyor.

Yakın arkadaşı Cemal Süreya, tanığı olduğu kimliğiyle açımlanıyor. Şiirinin kimi özelliklerine değinilmekle birlikte, Cemal Süreya'nın şiirini, sanatsal/estetik yönden irdelemekten kaçınıyor. Bu, benim işim değil diyor. Bir de "ek" var: "Papirüs Düşçüsüyle Buluşma".

"Mavzerine Şiir Doldurur", Ahmed Arif için yazılmış ilk yazı. *Hasretinden Prangalar Eskittim* yayınlanmamış daha. Dolayısıyla "Otuzüç Kurşun" şiiri de. Yazar, "Mavzerine Şiir Doldurur"u yazarken biliyor "Otuzüç Kurşun"u, yazısını içten donatan daha çok bu şiir oluyor.

Üç şair.
Üçü de yaşamda değil.
Birini görmedim (Nazım Hikmet).
Biriyle fakülte yıllarında arkadaş oldum.
Biri, gece Ulus*'a gelmiş, "Ben Ahmed Arif, kurban!" demişti.*

Birsen bir kitap verdi imama. Okuyabiliyorum: Önce Öp Sonra Doğur Beni. *Cemal'in koynuna konması için. Sinine yatırılmıştı Cemal, kefeni içinde. Yakınındaydım, görüyordum.*

9 789753 510055